

VAASAN YLIOPISTO

KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA

LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN LAITOS

Niina Luoma

**OMISTUSMUODON JA TILINTARKASTUSYHTEISÖN KOON VAIKU-
TUS TULOKSEN MANIPULOINTIIN**

Laskentatoimen ja rahoituksen
Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimen ja rahoituksen yleinen linja

VAASA 2007

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	5
1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimusongelma ja lähestymistapa	8
1.2. Tutkielman rakenne	9
2. TULOKSEN MANIPULOINTI	10
2.1. Harkinnanvaraiset erät	11
2.2. Tuloksen manipulointia selittäviä tekijöitä	12
2.2.1. Tilintarkastusyhteisön koko	13
2.2.2. Yrityksen omistusmuoto	16
2.2.3. Muita selittäjiä	22
3. TILINPÄÄTÖKSEN TAVOITTEET	25
3.1. Arvionvaraisuutta sisältävät erät	25
3.2. Tilintarkastajan velvollisuudet	29
3.3. Tilinpäätösinformaation laatu	31
4. TILINTARKASTUKSEN LAATU	34
4.1. Tilintarkastusyhteisön koko ja maine	37
4.2. Laatu mitattuna harkinnanvaraisilla erillä	40
4.3. Muita laatuun vaikuttavia tekijöitä	43
5. TUTKIMUSHYPOTEEESIT, -AINEISTO JA -MENETELMÄT	46
5.1. Tutkimushypoteesit	46
5.2. Tutkimusaineisto	47
5.2.1. Aineiston kuvailu	48
5.3. Tutkimusmenetelmät	48
5.3.1. Harkinnanvaraiset erät	49
5.3.2. F-testi ja riippumattomien ryhmien t-testi	51
5.3.3. Usean muuttujan regressiomalli	51
5.3.3.1. Regressiomallin edellytykset	53

6. TUTKIMUSTULOKSET	56
6.1. Tuloksen muokkaus	56
6.2. Tilintarkastusyhteisön koko ja yrityksen omistusmuoto	59
6.2.1. Tavoitetuloksen yläpuolella olevat yritykset (ryhmä 1)	62
6.2.2. Tavoitetuloksen alapuolella olevat yritykset (ryhmä 2)	63
6.2.3. Ryhmien vertailu ja yhteenveto	63
7. LOPPUPÄÄTELMÄT	65
LÄHDELUETTELO	67
LIITTEET	
Liite 1: Ensimmäinen VIF-testi ja Pearsonin korrelaatiokertoimet	73
Liite 2: Stem-and-leaf-kuvio ja harkinnanvaraisten erien jakauma	74
Liite 3: Jäännöshajontakuvio ja Cookin etäisyys testitulokset	75
Liite 4: Koko aineiston regressiomallin tulokset	76

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Niina Luoma	
Tutkielman nimi:	Omistusmuodon ja tilintarkastusyhteisön koon vaikutus tuloksen manipulointiin	
Ohjaaja:	Teija Laitinen	
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri	
Laitos:	Laskentatoimen ja rahoituksen laitos	
Oppiaine:	Laskentatoimi	
Linja:	Laskentatoimen ja rahoituksen yleinen linja	
Aloitusvuosi:	2000	
Valmistumisvuosi:	2007	Sivumäärä: 76

TIIVISTELMÄ

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää manipuloivatko suomalaiset yritykset tulostaan ja millä tekijöillä tuloksen manipulointia voidaan selittää. Erityisesti haluttiin tietää vaikuttavatko tilintarkastusyhteisön koko ja yrityksen omistusmuoto tuloksen manipulointiin. Tuloksen manipuloinnin mittana käytettiin harkinnanvaraisia eriä. Harkinnanvaraiset erät laskettiin yrityksen kokonaissiirtoerien ja normaalien siirtoerien erotuksena.

Tutkielman empiirinen aineisto koostui 60 pörssiyrityksestä ja näiden vastinpariaineistona 60 yksityisestä yrityksestä. Aineisto hankittiin Voitto+ - tietokannasta. Tutkielmassa muodostettiin kolme hypoteesia aikaisempien tutkimusten perusteella. Tutkimushypoteeseilla testattiin yksityisten yritysten ja pörssiyritysten tuloksen manipuloinnin laajuutta sekä suurten ja pienten tilintarkastusyhteisöjen suhtautumista tuloksen manipulointiin. Käytetyt tutkimusmenetelmät olivat usean muuttujan regressioanalyysi, t-testi ja F-testi.

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta suomalaisten yritysten manipuloivan tulostaan ja käyttävän harkinnanvaraisia mahdollisuuksiaan muokata tulostaan kohti tavoitetulostaan. Tilintarkastusyhteisön koolla tai yrityksen omistusmuodolla ei kuitenkaan todettu olevan tilastollista vaikutusta harkinnanvaraisten erien suuruuteen. Yrityksen kokonaissiirtoerien määrällä ja yrityksen koolla oli tilastollinen merkitys harkinnanvaraisten erien selittäjänä.

AVAINSANAT: Tuloksen manipulointi, harkinnanvaraiset erät, tilintarkastusyhteisön koko, yrityksen omistusmuoto

1. JOHDANTO

Tilinpäätöstiedot informoivat sidosryhmiä yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (Vander Bauwhede, Willekens & Gaeremynck 2003: 1). Taloudellisen raportoinnin pääasiallinen tarkoitus on kommunikoida sidosryhmien kanssa ja jakaa yrityksen sisäpiiritietoa taloudelliseen tilanteeseen vaikuttavista tekijöistä (Johnson, Khurana & Reynolds 2002: 641). Ulkopuolisilla sidosryhmillä ei usein kuitenkaan ole mahdollisuuksia tilinpäätösinformaation paikkansa pitävyden tarkastamiseen. Informaation epäsymmetrisyys ja mahdolliset intressiristiriidat yrityksen johdon ja ulkopuolisten sidosryhmien välillä synnyttävät tarpeen taloudellisen informaation varmentamiseen. Tilintarkastus tai muu valvontamekanismi parantaa todennäköisesti taloudellisen informaation laatua ja vahvistaa informaation luotettavuutta (Krishnan 2003a: 109).

Tilinpäätösnormisto tarjoaa huomattavasti harkinnanvaraisia mahdollisuuksia ja liikkumavaraa yrityksen laatiessa tilinpäätöstään. Yrityksen käyttämällä laskentaperiaatteilla on merkittävä vaikutus tuloksen muodostumiseen. Yritysjohdolle voi käyttää luottamuksellista sisäpiirintietoaan informoidakseen sidosryhmiään ja parantaakseen raportoidun tuloksen laatua kuvaamaan paremmin yrityksen todellista taloudellista tilannetta. Toisaalta johdolla on kannustimet saavuttaa omia opportunistisia tavoitteita harkinnanvaraisten mahdollisuuksien avulla. Harkinnanvaraisten mahdollisuuksien avulla johto voi yrittää peitellä yrityksen huonoa tulosta tai pyrkiä saavuttamaan tiettyjä tavoitteita. Raportointipäätösten taustalla voi olla esimerkiksi halu minimoida verojen määrää, tai vaikuttaa osinkojen jakoon. Yritysjohdon tulokseen perustuvat bonus- ja palkkausjärjestelmät luovat myös kannustimen manipuloida tulosta haluttuun suuntaan. (Burgstahler, Hail & Leuz 2006.)

Pörssiyritysten taloudellisen informaation kysyntä eroaa yksityisten yritysten informaation kysynnästä. Ulkopuoliset rahoittajat tarvitsevat tietoa investointipäätöksiensä tueksi. Mikäli rahoittajat eivät saa riittävästi tietoa yrityksen taloudellisesta tilanteesta tai informaation laatu on heikkoa, jää yritys ilman rahoitusta. Pörssiyrityksillä on suuremmat kannustimet tarjota taloudellista tietoa ulkopuolisten sidosryhmien päätöksenteon tueksi. Pörssiyritysten taloudellisen informaation kysyntä on yksityisiä yrityksiä suurempaa. Yksityisillä yrityksillä on yleensä suhteellisen keskitetty omistusrakenne ja ne voivat kommunikoida sidosryhmiensä kanssa yksityisiä kanavia pitkin. (Burgstahler ym. 2006.)

Tilintarkastus vähentää informaation epäsymmetrisyyttä johdon ja sidosryhmi- en välillä. Tilintarkastuksen suorittamisella kolmas osapuoli vahvistaa tilinpää- tösinformaation oikeellisuuden ja luotettavuuden. Tilintarkastuksen tehokkuus ja sen kyky rajoittaa tuloksen manipulointia vaihtelee riippuen tilintarkastuk- sen laadusta (Becker, DeFond, Jianbalvo & Subramanyam 1998: 6). DeFondin & Subramanyamin (1998: 35–36) mukaan tilintarkastajalla on erilaisia kannusti- mia, joiden pohjalta hän tekee päätöksiä tarkastustyössään. Oikeudenkäyntiris- ki on kannustin, joka todennäköisesti motivoi tilintarkastajaa suosimaan kon- servatiivisten laskentaperiaatteiden käyttöä. Konservatiivisten laskentaperiaat- teiden käytön on todettu suojaavan tilintarkastajaa tulevilta syytteiltä sekä muilta, esimerkiksi maineen menetykseen liittyviltä haitoilta.

Tuloksen manipuloinnin laajuuteen vaikuttavat monet tekijät. Francisin, Maydewin & Sparksin (1999) mukaan Big 6 tilintarkastajilla on rajoittava vaiku- tus tuloksen manipulointiin. Tutkimuksen mukaan non-Big 6 yhteisöjen asiak- kaat manipuloivat tulostaan enemmän. Big 6 tilintarkastusyhteisöt yhdistetään usein korkeaan laatuun, minkä taas tiedetään rajoittavan tuloksen manipuloin- tia (Becker ym. 1998). Yrityksen omistusmuodon on myös esitetty vaikuttavan tuloksen manipuloinnin laajuuteen. Jeong-Bonin & Cheongin (2006) mukaan pörssiyritykset manipuloivat tulostaan yksityisiä yrityksiä enemmän. Burgstah- lerin ym. (2006) tutkimustulosten perusteella taas todetaan yksityisten yritysten käyttävän mahdollisuuksiaan manipuloida tulosta pörssiyrityksiä enemmän.

1.1. Tutkimusongelma ja lähestymistapa

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, käyttävätkö yritykset hyväkseen tulok- sen manipulointimahdollisuuksiaan ja mikä määrittää tuloksen manipuloinnin. Tutkielmassa selvitetään vaikuttavatko yrityksen omistusmuoto ja tilintarkas- tusyhteisön koko tuloksen manipulointiin suomalaisissa yrityksissä. Tuloksen manipulointia on tarkoitus mitata harkinnanvaraisten erien avulla. Tutkielmas- sa muodostetaan kolme aikaisempaan tutkimukseen perustuvaa hypoteesia liittyen tuloksen manipulointiin ja siihen vaikuttaviin tekijöihin. Tutkielman tavoitteena on saada vastaus kysymyksiin manipuloivatko suomalaiset yrityk- set tulostaan ja mitkä tekijät vaikuttavat tuloksen manipulointiin.

Omistusmuodolla tarkoitetaan tämän tutkielman yhteydessä pörssiyhtiöitä ver- rattuna yksityisiin yrityksiin. Tilintarkastusyhteisön koolla tarkoitetaan jakoa

Big 4 ja non-Big 4 tilintarkastusyhteisöihin. Neljä suurinta maailmanlaajuista tilintarkastusyhteisöä ovat Deloitte, Ernst & Young, KPMG ja PricewaterhouseCoopers. Nämä kaikki Big 4 tilintarkastusyhteisöt toimivat Suomessa osakeyhtiöinä, joilla on KHT-yhteisön status. Suurimpien tilintarkastusyhteisöjen määrä on vähentynyt kahdeksasta neljään viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Tässä tutkielmassa suurella tilintarkastusyhteisöllä tarkoitetaan näitä neljää suurinta tilintarkastusyhteisöä ja yleisesti puhuttaessa Big 4 tilintarkastusyhteisöistä tarkoitetaan kaikkia näitä olemassa olevia ja myös jo lakautettuja tilintarkastusyhteisöjä.

1.2. Tutkielman rakenne

Tutkielman aloittaa johdanto, jossa perehdytetään lukija aiheeseen. Toisen kappaleen alussa käydään läpi yleisiä näkökohtia liittyen tuloksen manipulointiin sekä tutustutaan tilinpäätöksen harkinnanvaraisuutta sisältäviin eriin. Luvussa käsitellään aikaisempaa aihepiiristä tehtyä tutkimusta koskien tilintarkastusyhteisön kokoa, yrityksen omistusmuotoa ja muita mahdollisia tekijöitä, jotka vaikuttavat tuloksen manipulointiin. Kolmannessa kappaleessa käsitellään yleisesti suomalaisen tilinpäätöksen tavoitteita erityisesti arvionvaraisuutta sisältävien erien kohdalla. Tilintarkastajan velvollisuuksista käydään läpi yleiset suositukset, jonka jälkeen pohditaan tilinpäätösinformaation laatua ja merkitystä.

Neljännessä kappaleessa tutustutaan tarkemmin tilintarkastajan velvollisuuksiin koskien tilintarkastuksen laatua. Laajemmin keskitytään tarkastelemaan tutkielman kannalta oleellista muuttujaa eli tilintarkastusyhteisön kokoa sekä sen merkitystä tilintarkastuksen laadun mittaamisessa. Viides kappale esittelee testattavat tutkimushypoteesit, tutkimusaineiston sekä käytetyt tutkimusmenetelmät. Kuudennessa kappaleessa esitellään saadut tutkimustulokset sekä johtopäätökset saatujen tulosten pohjalta. Seitsemäs kappale käsittää yhteenvedon tutkimuksesta kokonaisuudessaan.

2. TULOKSEN MANIPULOINTI

Tässä luvussa käsitellään aikaisemmin aihepiiristä tehtyjä tutkimuksia. Ensin käsitellään yleisellä tasolla tuloksen manipulointia, ja sille yleisimmin käytettyä mittaa, harkinnanvaraisia eriä. Tarkemmin harkinnanvaraisten erien määrittämiseen ja laskemiseen perehdytään luvuissa 3.1. ja 5.3.1. Tuloksen manipulointia selitetään useilla tekijöillä. Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää tilintarkastusyhteisön koon ja yrityksen omistusmuodon vaikutus tuloksen manipulointiin. Näitä kahta selittävää tekijää koskevaa tutkimusta esitellään ja käydään läpi aikaisempien tutkimusten avulla. Luvun tarkoituksena on johtaa teoriaan pohjautuvat tutkimushypoteesit. Luvun lopussa esitellään vielä suppeammin tuloksen manipulointiin mahdollisesti vaikuttavia muita tekijöitä.

Yrityksen julkaiseman taloudellisen informaation perusteella sidosryhmät saavat tietoa yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja tuloksesta. Yrityksen valitsemilla ja käyttämällä laskentaperiaatteilla on suuri vaikutus tuloksen muodostumiseen (Vander Bauwhede ym. 2003). Laskentaperiaatteiden valinnalla yritys pystyy parantamaan taloudellisen raportoinnin laatua ja kommunikaatiota sidosryhmiensä kanssa. Kommunikaation laadun paraneminen näyttäisikin olevan yksi syy joustavuuden sallimiseen kirjanpidon ja tilinpäätöksen laadinnassa (Subramanyam 1996).

Tuloksen manipulointi tarkoittaa johdon toimia heidän muokatessaan yrityksen raportoitavaa tulosta haluamaansa suuntaan, joko harhauttaakseen sidosryhmiä tai vaikuttaakseen velka-, bonus- tai muihin vastaavanlaisiin sopimuksiin (Spohr 2004a: 160). Yrityksestä riippuen on olemassa useita tekijöitä, jotka rajoittavat ja estävät yrityksen mahdollisuuksia manipuloida tulostaan. Osa yrityksen aikaisemmin tekemistä päätöksistä rajoittaa nykyhetken harkinnanvaraisia mahdollisuuksia. Myös yrityksen sisäinen rakenne ja hierarkia vaikuttavat sen kykyyn manipuloida tulostaan (Becker ym. 1998).

Beckerin ym. (1998) mukaan tilintarkastus rajoittaa yritysjohdon ja yrityksen sidosryhmien välisen tiedon epäsymmetrisyyttä. Tilintarkastuksen myötä ulkopuolinen taho vahvistaa johdon tuottaman taloudellisen informaation luotettavuuden. Tilintarkastuksen tehokkuus vaihtelee riippuen tilintarkastuksen laadusta. Laatuun vaikuttaa tilintarkastuksen kyky estää tuloksen manipulointi. Korkealaatuinen tilintarkastus todennäköisemmin havaitsee tilinpäätöksessä

käytetyt kyseenalaiset laskentaperiaatteet. Korkea laatu tilintarkastuksessa myös rajoittaa kyseenalaisten toimintatapojen käyttöä heikkolaatuista tilintarkastusta tehokkaammin. Korkealaatuinen tilintarkastus toimii täten tehokkaana tuloksen manipuloinnin rajoittajana. Korkealaatuinen tilintarkastus myös kannustaa johtoa laatimaan tilinpäätöksensä hyväksytyjen menetelmien puitteissa. Virheellisen raportoinnin paljastuminen heikentää yrityksen mainetta. Erityisesti silloin, kun tilintarkastukselta odotetaan korkeaa laatua, pelko maineen menetyksestä rajoittaa tuloksen manipulointia jo ennalta.

2.1. Harkinnanvaraiset erät

Yrityksen tilikauden tulos koostuu sen jaksotusten ja kassavirran summasta. Koska kassavirtojen muokkaus on hankalampaa ja kalliimpaa kuin jaksotuksiin kohdistuva säätely, voidaan olettaa, että tilikauden tulosta manipuloidaan jaksotusten kautta (Spohr 2004b: 62). Jaksotuksia pidetään myös parempana mittarina arvioitaessa yrityksen tulosta, koska kassavirtojen laskemiseen lyhyellä aikavälillä liittyvät ajoitus- ja epäsopivuusongelmat ovat huomattavasti pienempiä laskettaessa jaksotuksia (Subramanyam 1996: 249–250). Jaksotukset antavat yritysjohdolle mahdollisuuden jakaa sidosryhmille sisäpiirin tietoa sekä parantaa taloudellisen informaation laatua (Krishnan 2003a: 109).

Jaksotukset, joista käytetään yleisesti myös nimitystä kokonaissiirtoerät, jakaantuvat normaaleihin ja epänormaaleihin jaksotuksiin. Kirjallisuudessa epänormaaleja jaksotuksia kutsutaan yleensä harkinnanvaraisiksi eriksi. Harkinnanvaraiset erät lasketaan vähentämällä kokonaissiirtoeristä normaalit siirtoerät (Spohr 2004a: 160). Tilikauden lyhytaikaiset siirtoerät saadaan laskemalla ajanjaksolla tapahtunut muutos käyttöpääomassa. Käyttöpääomaan kuuluu useita eriä, joiden arvoon johto pystyy vaikuttamaan. Tällaisia eriä ovat muun muassa varasto-, myynti- ja siirtosaamiset (Spohr 2004b: 62).

Useissa aikaisemmissa tutkimuksissa, muun muassa Becker ym. (1998) ja DeFond ym. (1998), tuloksen manipulointia on mitattu harkinnanvaraisten erien avulla. Harkinnanvaraisten erien mittaukseen on käytetty useita eri malleja. Yksinkertaisimmissa malleissa kokonaissiirtoerien muutosta on käytetty mittana harkinnanvaraisille erille. Kehittyneemmät mallit jakavat kokonaissiirtoerät normaaleihin ja epänormaaleihin siirtoeriin käyttämällä regressioanalyysiä (Bartov, Gul & Tsui 2000). Kehittyneemmät mallit ottavat huomioon kokonais-

siirtoerien muutokset, jotka johtuvat yrityksen taloudellisten olosuhteiden muutoksista (Vander Bauwhede ym. 2003). Yleisimmin harkinnanvaraisten erien mittaamiseen on käytetty DeAngelon mallia (1986), Healyn mallia (1985), Jonesin mallia (1991), muunnelmaa Jonesin mallista (Dechow, Sloan & Sweeney 1995), toimialamallia (Dechow & Sloan 1991) sekä poikkileikkausversiota alkuperäisestä ja muunnellusta Jonesin mallista (Subramanyam 1996).

Louis ja Robinson (2005) tutkivat yritysjohdon kykyä käyttää tilinpäätöksen harkinnanvaraisuutta luotettavasti halutessaan jakaa sisäpiiritietoaan sidosryhmien kanssa. Tutkimus toteutettiin analysoimalla yrityksen raportointikäytäytymistä ennen osakesplittausta. Tutkimuksessa analysoitiin markkinoiden reagointia ennen splittausta käytettyihin harkinnanvaraisiin eriin splittauksen ilmoituksen yhteydessä. Aikaisempien tutkimusten mukaan, muun muassa Subramanyam (1996), yritysjohto käyttää harkinnanvaraisia mahdollisuuksiaan viestittääkseen yksityisestä informaatiostaan. Usein ajatellaan johdon käyttävän harkinnanvaraisia mahdollisuuksiaan johtaakseen investoijia harhaan. Tällöin harkinnanvaraisia eriä voidaan ajatella opportunistina.

Louisin ym. (2005) mukaan yritys viestittää sisäpiirintietoaan tehokkaasti yhdistämällä harkinnanvaraisten erien antamia signaaleja muihin signaaleihin. Yksi tällainen signaali on osakkeen splittaus. Yleensä johto splittaa osakkeitaan, kun sillä on suotuisaa informaatiota yrityksen tilanteesta. Osakesplittauksen yhteydessä markkinat tulkitsevat harkinnanvaraisten erien käytön pikemminkin johdon optimismina kuin opportunistina. Tutkimuksen mukaan harkinnanvaraisten erien informaatio yhdistettynä osakkeen splittauksesta saatuun informaatioon auttoi yritystä viestittämään tehokkaasti sisäpiiritietoaan sidosryhmille. Tutkimusaineisto koostui 2271 osakkeitaan splitanneesta yrityksestä. Hypoteesien testauksessa käytettiin regressiomallia.

2.2. Tuloksen manipulointia selittäviä tekijöitä

Yritysten tuloksen manipulointia voidaan selittää useilla tekijöillä. Tämän tutkielman kannalta oleellista on selvittää tilintarkastusyhteisön koon ja yrityksen omistusmuodon vaikutus suomalaisten yritysten tuloksen manipulointiin. Tilintarkastusyhteisön koko on yksi tilintarkastuksen laatuun vaikuttavista tekijöistä. Tilintarkastuksen laatu taas vaikuttaa olennaisesti tuloksen manipulointiin. Tämän luvun lisäksi tilintarkastuksen laatua käsittelevässä luvussa neljä

esitellään lisää tilintarkastusyhteisön koon vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun ja edelleen tuloksen manipulointiin. Muita tekijöitä, joilla tutkijat ovat pyrkineet selittämään yritysten tuloksen manipulointia ovat muun muassa yrityksen toimiala-asiantuntemus ja yritysjohdolle suunnatut optio- ja bonusohjelmat.

2.2.1. Tilintarkastusyhteisön koko

Tilintarkastuksen tehokkuus ja sen kyky rajoittaa tuloksen manipulointia riippuu tilintarkastuksen laadusta. Korkealaatuinen tilintarkastaja huomaa heikompilaatuista tilintarkastajaa todennäköisemmin epäilyttävän laskentamenetelmien käytön ja puuttuu siihen. Heikkolaatuinen tilintarkastus voidaan yhdistää yrityksen parempiin mahdollisuuksiin hyödyntää opportunistia manipuloidessaan tulostaan. Laadukkaan tilintarkastajan maineen säilyttäminen toimii myös tilintarkastusyhteisön kannustimena rajoittaa tuloksen manipulointia tarvittaessa (Becker ym. 1998). Useat aikaisemmat tutkimukset, muun muassa Palmrose (1988) ja DeAngelo (1981) osoittivat, että Big 6 ja non-Big 6 tilintarkastajien tilintarkastusten välillä on laadullisia eroja. Francisin ym. (1999) ja Beckerin ym. (1998) mukaan Big 6 tilintarkastajien laatutaso on korkeampi, mikä rajoittaa Big 6 yhteisöjen asiakkaiden tuloksen manipulointia.

Becker ym. (1998) ennustivat, että tulosta manipuloidaan huomattavasti enemmän heikompilaatuisten tilintarkastajien tarkastamissa yrityksissä verrattuna korkealaatuisten tilintarkastajien asiakkaisiin. Tuloksen manipuloinnin mittana käytettiin harkinnanvaraisia eriä, jotka mitattiin Subramanyamin (1996) tapaan käyttäen Jonesin (1991) mallin poikkileikkausversiota. Tutkimuksessa keskityttiin tulosta parantaviin harkinnanvaraisiin eriin. Johto todennäköisesti arvostaa tuloksen suuremmaksi kuin aliarvostaa sen ja myös oikeudenkäyntiriski aliarvostetun tuloksen vuoksi on pienempi. Beckerin ym. (1998) tutkimustulosten mukaan non-Big 6 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaiden harkinnanvaraiset erät olivat merkittävästi korkeammat kuin Big 6 yhteisöjen asiakkaiden. Becker ym. (1998) tutkivat myös harkinnanvaraisten erien varianssia tilintarkastusyhteisön koon mukaan. Harkinnanvaraisten erien varianssit todettiin suuremmiksi non-Big 6 tilintarkastajien tarkastamissa tilinpäätöksissä. Suurempi varianssi viittasi non-Big 6 tilintarkastajien sallimaan laajempaan joustavuuteen laskentamenetelmien käytössä.

Mahdollisuus tuloksen manipulointiin aiheuttaa epävarmuutta ulkopuolisten sidosryhmien keskuudessa. Ulkopuolisten sidosryhmien on vaikea varmistua yrityksen raportoiman informaation luotettavuudesta, koska mahdollisuudet yritysjohton omiin hyötyihin perustuvaan raportointiin ovat olemassa. Mitä suurempi on yrityksen kokonaisjaksotusten määrä, sitä suuremmat mahdollisuudet yrityksellä on manipuloida tulostaan niiden kautta. Francisin ym. (1999) tutkimuksen mukaan Big 6 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaiden kokonaisjaksotusten määrä on non-Big 6 yhteisöjen asiakkaita suurempi. Francis ym. (1999) tutki suurta otosta yrityksiä aikaperiodilla 1975–1994. Tutkimuksella haluttiin selvittää mahdollinen Big 6 tilintarkastusyhteisöjen rajoittava vaikutus tuloksen manipulointiin. Tarkastelun kohteena oli myös yrityksen mahdollisuus vaikuttaa kokonaisjaksotusten määrään. Yrityksen kokonaisjaksotusten määrää selittäviksi tekijöiksi todettiin yrityksen toimintasyklin pituus sekä yrityksen pääomavaltaisuus. Yrityksen toimintasyklin pidentyessä sen lyhytaikaisten jaksotusten määrä käyttöpääomatileillä kuten myyntisaamisissa ja varastossa kasvaa. Yrityksen pääomavaltaisuus vaikuttaa sen pitkäaikaisiin jaksotuksiin, kuten poistoihin ja arvonalentumisiin. Pääomavaltaisilla yrityksillä jaksotusten määrä on suurempi, joten myös mahdollisuus tuloksen manipulointiin kasvaa.

Francisin ym. (1999) tutkimustulosten mukaan Big 6 tilintarkastusyhteisöjen asiakkailta on non-Big 6 yhteisöjen asiakkaita alhaisemmat harkinnanvaraiset erät. Tutkimuksessa selvitettiin yritysten halukkuutta palkata Big 6 tilintarkastusyhteisö huolimatta Big 6 hintapreemiosta. Tutkimuksen mukaan Big 6 tilintarkastusyhteisöt tarjoavat suojan kohtuutonta tuloksen manipulointia vastaan. Yritykset, joilla on suuret kokonaisjaksotukset ja täten paremmat mahdollisuudet manipuloida tulostaan, voivat käyttää Big 6 tilintarkastajia todisteena tuloksensa manipuloimattomuudesta. Big 6 tilintarkastajien kysynnän katsotaan perustuvan mahdollisuuteen pienentää opportunististen laskentaperiaatteiden käyttöä. Yhteenvetona Beckerin ym. (1998) ja Francisin ym. (1999) tutkimustuloksista voidaan todeta, että heikompi tilintarkastuksen laatu yhdistetään non-Big 6 tilintarkastusyhteisöihin. Heikkolaatuisella tilintarkastuksella on selvä yhteys joustavampaan laskentaperiaatteiden käyttöön ja laajempaan tuloksen manipulointiin.

Vander Bauwhede ym. (2003) tutkivat tuloksen manipulointia ja siihen vaikuttavia tekijöitä Belgiassa. Tutkimuksessa testattiin kolmea hypoteesia liittyen tuloksen manipulointiin, Big 6 tilintarkastajiin ja pörssiyrityksiin. Tutkimuksen

mukaan yritysten kannattaa välttää poikkeamia ja suosia jatkuvuutta raportoidessaan tuloksestaan. Sidosryhmät arvioivat yrityksen toiminnan jatkuvuutta ja mahdollista konkurssiriskiä tilinpäätösraportoinnin jatkuvuuden perusteella. Yritykset manipuloivat tulostaan, koska ne pyrkivät saavuttamaan tietyn tavoitetuloksen. Vander Bauwhede ym. (2003) käyttivät yrityksen tavoitetuloksesta edellisen vuoden tulosta. Yritysten pyrkiessä jatkuvuuteen tilinpäätösraportoinnissaan, voidaan edellisen vuoden tulosta pitää hyvänä tavoitetuloksen mittana. Tarkasteluvuoden tulosta verrattiin tavoitetulokseen. Tarkasteluvuoden osalta käytettiin yrityksen tulosta ennen harkinnanvaraisia ratkaisuja. Tutkimuksen ensimmäisellä hypoteesilla haluttiin selvittää, käyttivätkö yritykset ylipäätään tuloksen manipulointimahdollisuuksiaan muokkaamalla tulostaan kohti tavoitetulostaan.

Tuloksen manipuloinnin mittarina Vander Bauwheden ym. (2003) tutkimuksessa käytettiin harkinnanvaraisia eriä. Tutkimukseen parhaiten sopivaksi laskentametodiksi valittiin DeAngelon (1986) malli, jossa harkinnanvaraiset erät laskeaan edellisen vuoden ja tarkasteluvuoden kokonaissiirtoerien erotuksena. Käytetty malli ei kuitenkaan ota huomioon kokonaissiirtoerien muutoksia, jotka johtuvat yrityksen taloudellisen tilanteen muutoksista. Usean muuttujan regressiomalliin lisättiin selittäviä muuttujia, joiden avulla mahdolliset mittausvirheet voitiin välttää. Regressiomalliin lisättiin muuttujia, jotka mittasivat yrityksen tulosta sekä yrityksen investointeja käyttöomaisuuteen.

Tutkimusaineistona käytettiin 39 belgialaista pörssiyritystä ja vastinpariaineistona yksityisiä yrityksiä. Aineiston yritysten taloudellista informaatiota tutkittiin vuosien 1991–1997 väliltä. Aineisto jaettiin kahteen ryhmään tavoitetuloksen perusteella. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat yritykset, joiden tarkasteluvuoden tulos ennen harkinnanvaraisuutta oli tavoitetulosta korkeampi. Toiseen ryhmään kuuluvien yritysten tulos oli ennen harkinnanvaraisuutta matalampi kuin tavoitetulos. Tutkielman hypoteeseja testattiin usean muuttujan regressiomallilla, jossa selitettävänä muuttujana oli harkinnanvaraiset erät, ja selittävinä muuttujina omistusmuoto, tilintarkastusyhteisön koko, sekä tunnuslukuja liittyen yrityksen pääomarakenteeseen, investointeihin ja kassavirtaan. Aikaisempien aihepiiristä tehtyjen tutkimusten mukaan Big 6 tilintarkastusyhteisöillä on rajoittava vaikutus tuloksen manipulointiin. Tämän olettamuksen pohjalta Vander Bauwhede ym. (2003) muodostivat toisen hypoteesin. Hypoteesin mu-

kaan Big 6 tilintarkastajat rajoittavat tuloksen manipulointia ja harkinnanvaraisten erien käyttöä yritysten pyrkiessä kohti tavoitetulostaan.

Tutkimustulosten perusteella todettiin, että belgialaiset yritykset muokkaavat tulostaan ja manipuloivat sitä kohti tavoitetulostaan. Myös hypoteesi liittyen Big 6 tilintarkastusyhteisöihin sai vahvistusta, mutta ainoastaan tilanteissa, joissa yrityksen tulos oli korkeampi kuin tavoitetulos ja kannustimena oli muokata tulosta alaspäin. Sen sijaan Big 6 ja non-Big 6 tilintarkastusyhteisöiden välillä ei löytynyt eroja, kun testattiin yrityksen tulosta parantavaa tuloksen manipulointia. Tulokset belgialaisella aineistolla erosivat aikaisemmista USA:ssa saaduista tuloksista. Tulosten eroavaisuuksia tilintarkastusyhteisön koon vaikutuksista tuloksen manipulointiin selitettiin maiden välisillä institutionaalisilla eroilla.

Tutkielmassa testattavat tuloksen muokkausta sekä tilintarkastusyhteisön kokoa käsittelevät hypoteesit muodostetaan Vander Bauwheden ym. (2003) tapaan seuraavalla tavalla:

H1: Yritykset manipuloivat tulostaan ja muokkaavat sitä opportunistisesti kohti tavoitetulostaan.

H2: Big 4 tilintarkastajat rajoittavat tuloksen manipulointia yritysten pyrkiessä tavoitetuloksiinsa.

Ensimmäisen hypoteesin mukaan yritykset muokkaavat tulostaan pyrkiessään kohti tavoitetulostaan. Oletuksena on, että niin pörssiyritykset kuin yksityisetkin yritykset manipuloivat tulostaan. Tilintarkastusyhteisön kokoa koskevan hypoteesin mukaan Big 4 yhteisöt rajoittavat yritysten harkinnanvaraisten mahdollisuuksien käyttöä. Oletuksena on, että Big 4 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaat manipuloivat tulostaan non-Big 4 yhteisöjen asiakkaita vähemmän. Big 4 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaiden harkinnanvaraisten erien määrä on tällöin pienempi kuin non-Big 4 yhteisöjen asiakkailla.

2.2.2. Yrityksen omistusmuoto

Aikaisempaa tutkimusta pörssiyritysten tuloksen manipulointiin vaikuttavista seikoista on tehty laajalti. Yksityisten yritysten tuloksen manipulointiin johtavia tekijöitä on tutkittu vain vähän. Useissa maissa yksityiset yritykset ovat kuitenkin

kin talouden kannalta huomattavan tärkeitä ja niillä on valta-asema taloudessa (Jeong-Bon ym. 2006, Ball & Shivakumar 2005). Tilinpäätösinformaation kysyntä eroaa suuresti pörssiyritysten ja yksityisten yritysten välillä. Toisin kuin yksityiset yritykset, voivat pörssiyritykset rahoittaa toimintaansa osakemarkkinoilta hankkimallaan pääomalla. Toiminnan rahoittaminen osakemarkkinoiden kautta asettaa pörssiyritykset yksityiskohtaisemman tarkastelun kohteeksi. Ulkopuolisilla rahoittajilla ei ole mahdollisuutta saada sisäpiiritietoa yrityksen toiminnasta. Yrityksen julkistama taloudellinen tieto on tärkeä informaation lähde, joka toimii myös osapuolten välisen tiedon epäsymmetrisyyden vähentäjänä (Jeong-Bon ym. 2006).

Ball ym. (2005) tutkivat taloudellisen informaation laatueroja isobritannialaisten pörssiyritysten ja yksityisten yritysten välillä. Aineisto oli lähtökohtaisesti mielenkiintoinen, koska yksityisten yritysten raportointivelvollisuudet ovat vastaavat pörssiyritysten kanssa. Taloudellisen informaation markkinat yksityisten yritysten ja pörssiyritysten välillä ovat kuitenkin merkittävästi erilaiset. Iso-Britannian lakien mukaan yksityisten yritysten tulee noudattaa samoja verolakeja, kirjanpitostandardeja ja tilintarkastuskäytäntöjä kuin pörssiyritysten. Tutkimuksen lähtökohtana oli kuitenkin olettamus yksityisten yritysten taloudellisen informaation heikommasta laadusta. Yksityisten yritysten raportoinnilta odotettiin heikompaa laatua markkinoiden erilaisen kysynnän vuoksi.

Ballin ym. (2005) tutkimuksessa laadun mittaukseen käytettiin Basun (1997) tappion tunnistamisaikasarja-mittaria. Ajankohtaista tappion tunnistamista voidaan pitää tärkeänä tilinpäätöksen laadun ominaisuutena. Mittarin avulla pystyttiin mittaamaan nopeus, jolla taloudelliset tappiot heijastuvat tuloslaskelman ja taseen lukuihin. Tutkimusaineisto oli erittäin laaja käsittäen yksityisiä yrityksiä sekä pörssiyrityksiä. Tutkimustuloksilla saatiin vahvistusta hypoteesille, jonka mukaan tilinpäätökset ovat taloudellisia hyödykkeitä ja tilinpäätöksen laatu määritetään pääasiassa sen taloudellisten käyttötarkoitusten mukaan. Yksityisten yritysten taloudellisen informaation laatu todistettiin pörssiyrityksiä heikommaksi. Perustelujen mukaan yksityisten yritysten tuloksien keskiarvoltaan heikompi laatu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yritykset olisivat epäonnistuneet lakien ja standardien noudattamisessa tai että taloudellisessa raportoinnissa olisi virheellisyyttä. Tutkimuksen mukaan tulokset heijastavat taloudellisen raportoinnin kysynnän eroavaisuuksia yrityksen omistusmuodosta riippuen.

Myös korealaisella aineistolla on tehty vertailevaa tutkimusta yksityisten yritysten ja pörssiyritysten välillä. Jeong-Bon ym. (2006) tutkivat tuloksen manipulointia yksityisten yritysten ja pörssiyritysten välillä. Tutkimuksen myötä he vahvistivat oletuksen, jonka mukaan tuloksen manipuloinnin laajuus on merkittävästi riippuvainen yrityksen omistusmuodosta. Aikaisemmin tämän ovat todenneet myös muun muassa Beatty and Harris (1999). Heidän tutkimustuloksensa osoittivat, että pörssiyrityksillä on suuremmat kannustimet manipuloida tulostaan. Pörssiyritysten sidosryhmien välinen informaation epäsymmetrisyys on yksityisiä yrityksiä suurempi. Informaation laadun parantaminen motivoi pörssiyrityksiä käyttämään harkinnanvaraisia mahdollisuuksiaan yksityisiä yrityksiä enemmän. Jeong-Bonin ym. (2006) tutkimustulosten mukaan pörssiyritykset manipuloivat tulostaan yksityisiä yrityksiä voimakkaammin. Pörssiyritysten harkinnanvaraiset erät olivat yksityisten yritysten vastaavia suuremmat. Tuloksia perusteltiin pörssiyrityksiin kohdistuvilla odotuksilla. Osakemarkkinoiden ja sijoittajien odotuksien täyttymistä esitettiin motiiviksi tuloksen manipuloinnille.

Burgstahlerin ym. (2006) mukaan pörssiyritykset ja yksityiset yritykset reagoivat eri tavoin institutionaalisiin tekijöihin kuten pääomamarkkinarakenteeseen, ulkopuolisten investoijien suojelemiseen ja tiettyihin veroihin. Tutkimuksessa haluttiin selvittää, miten pääomamarkkinoiden luomat paineet ja institutionaaliset tekijät muovaavat yrityksen kannustimia raportoida tuloksestaan. Tutkimuksessa keskityttiin tarkastelemaan tuloksen manipulointia yhtenä ulottuvuutena yrityksen raportoiman taloudellisen informaation laadulle. Eurooppalainen ympäristö tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden vertailla yksityisiä yrityksiä ja pörssiyrityksiä, koska EU:n kirjanpitoa ja tilinpäätöstä ohjaava lainsäädäntö perustuu suuremmalta osin yritysmuotoon kuin yrityksen omistusmuotoon. Yksityisten yritysten tulee noudattaa lähes samoja tilinpäätösstandardeja kuin pörssiyritystenkin, mutta taloudellisen informaation kysyntä pääomamarkkinoilla poikkeaa suuresti pörssiyritysten kysynnästä.

Tutkimuksen kohteena oli pörssiyrityksiä ja yksityisiä yrityksiä 13 Euroopan Unionin jäsenvaltiosta. EU:n jäsenvaltioiden välillä on merkittäviä institutionaalisia eroavaisuuksia. Toisessa ääripäässä ovat Saksa ja Italia, joiden taloutta voidaan kutsua sisäpiiritaloudeksi. Yritykset näissä maissa luovat läheiset suhteet pankkeihin ja muihin taloutta ylläpitäviin tahoihin. Lait ja säännökset on suunniteltu helpottamaan sopimusten tekoa osapuolten välillä. Iso-Britannian

oikeusjärjestelmä taas niin kutsuttuna ulkopuolisena taloutena suosii markkinoiden luomaa kysyntää ja tarjontaa. Pohjoismaat sekä Hollanti on luokiteltu institutionaalisten tekijöiden perusteella näiden kahden ääripään keskivaiheille.

Burgstahler ym. (2006) esittivät Jeong-Bonin ym. (2006) tutkimuksesta poikkeavia tuloksia. Burgstahlerin ym. (2006) mukaan yksityiset yritykset manipuloivat tulostaan pörssiyrityksiä enemmän. Tutkimuksen mukaan pääomamarkkinat parantavat tilinpäätösinformaation luotettavuutta joko tarjoamalla kannustimia tuottaa informatiivisempaa tietoa tai karsimalla pois listautumisvaiheessa olevia yrityksiä, jotka eivät tarjoa riittävästi informaatiota. Tutkimuksessa esitettiin useita institutionaalisia tekijöitä, joilla on rajoittava vaikutus pörssiyritysten tuloksen manipulointiin. Tarkempi verovalvonta aiheuttaa enemmän tuloksen manipulointia, pörssiyrityksillä markkinoiden paine kuitenkin vähentää tätä vaikutusta. Oikeusjärjestelmä, joka helpottaa rahoituksen saantia julkisilla markkinoilla, vähentää pääasiallisesti pörssiyritysten tuloksen manipulointia. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että kehittyneiden pääomamarkkinoiden maissa pörssiyritykset manipuloivat tulostaan yksityisiä yrityksiä vähemmän. Tutkimuksessa esitettiin todisteita vahvan oikeusjärjestelmän tuloksen manipulointia rajoittavasta vaikutuksesta. Oikeusjärjestelmän vahvuus todettiin tuloksen manipulointia selittäväksi tekijäksi yrityksen omistusmuodosta riippumatta. Tämä tulos vahvistaa valvontamekanismin keskeisen roolin tuloksen manipuloinnin rajoittajana.

Tuloksen manipulointia ennen yrityksen pörssilistautumista on tutkittu paljon erityisesti Yhdysvalloissa. Tulosta manipuloidaan, koska listautumisvaiheen hyvä tuloskehitys johtaa todennäköisesti pörssitulokkaan korkeampaan arvostukseen (Teoh, Welch & Wong 1998; Spohr 2004a). Spohr (2004a) tutki tuloksen manipulointia pörssilistautujissa suomalaisella aineistolla. Tutkimuksen aineistona käytettiin Helsingin Pörssiin vuosina 1994–2000 listautuneita yrityksiä, jotka listautumisen yhteydessä olivat tarjonneet osakkeitaan yleisölle. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, olivatko yksityisessä omistuksessa olevat yritykset pörssilistautumisen yhteydessä todennäköisempiä tuloksen manipuloijia kuin yritykset, joiden taustalla on instituutioita, kuten Suomen valtio tai sijoitus- ja pörssiyhtiöitä.

Pörssilistautujien muutaman vuoden aikavälin tuottokehitysten tutkiminen osoitti, että kehitys verrattuna pidempään pörssissä olleisiin yrityksiin oli heikompi. Tuottokehityksen yksi mahdollinen selitys oli juuri tuloksen manipulointi, jonka tarkoituksena on esittää listautumassa olevan yrityksen tulos todellista parempana ja vaikuttaa yrityksen arvostukseen. Tuottokehityksen heikkenemistä voidaan selittää myös listautumisen ajankohdalla. Listautuminen ajoitetaan yleensä ajanjaksoon, jolloin yrityksellä menee hyvin ja suhdanteet listautumiselle ovat otolliset. (Spohr 2004a.)

Tutkimuksen perusteella yksityishenkilöiden omistamien yritysten kannattavuus näytti laskevan nopeasti listauksen jälkeen. Merkittävimmät tutkimustulokset saatiin tarkastelemalla jaksotuksia. Jaksotuksia tutkimalla pystyttiin eliminoimaan mahdolliset positiiviset seuraukset, jotka johtuivat yrityksen hyvästä listautumisajoituksesta. Tutkimuksen mukaan yksityishenkilöiden omistuksessa olevien pörssilistautujien jaksotukset kasvoivat eniten juuri listautumisen yhteydessä. Jaksotukset saavuttivat poikkeuksellisen korkean tason yrityksen listautumishetkellä. Instituutioiden omistuksessa olevien listautujien jaksotuksissa puolestaan ei havaittu kasvua listauksen yhteydessä eikä myöskään kannattavuuden laskua listautumisen jälkeen. Tutkimustulosten mukaan tuloksen manipulointia ilmeni yksityishenkilöiden omistamissa pörssilistautujissa. (Spohr 2004a.)

DeAngelon (1986) mukaan pörssiyrityksen käyttämien laskentaperiaatteiden valinnalla on tärkeä rooli ristiriitojen vähentäjänä johdon ja osakkeidenomistajien välillä. Erityisesti tämä näkyy tapauksissa, joissa johto haluaa ostaa kaikki ulkopuolisessa omistuksessa olevat osakkeet. Tällaisissa tilanteissa johdolla on kannustimia aliarvioida tulostaan ennen ostotapahtumaa, jotta heidän osakkeista maksamansa hinta olisi alhainen. Yritysostot ovat toimintoja, joissa yritysjohto hankkii kaikki yrityksen ulkopuolisessa omistuksessa olevat osakkeet ja siitä tulee yrityksen ainoa omistaja.

DeAngelo (1986) tutki 64 pörssissä listattua yritystä, jotka halusivat ostaa kaikki omat osakkeensa ja yksityistää yrityksen toiminnan. Tuloksen manipulointia testattiin Healyn (1985) kehittämällä mittarilla. Healyn (1985) mukaan kassavirtaa voidaan käyttää mittana yrityksen tulokselle. Laskettaessa yrityksen raportoinnin tuloksen ja kassavirran ero saatiin selville mahdollinen tuloksen manipulointi. Tutkimusaineistolla saatujen tulosten mukaan johto ei yrittänyt aliar-

vioida tulostaan ennen yritysostoja. Todennäköisin syy tuloksen manipuloimattomuudelle näissä tilanteissa on se, että johdon yritysostot ovat luonteensa vuoksi erittäin intressiristiriitaisia tilanteita. Osakkeenomistajat ja heidän taloudelliset neuvonantajansa ovat todennäköisimmin investoineet varoja tutkiakseen yrityksen taloudellisen informaation jo ennen ostotapahtumaa löytääkseen todisteita tuloksen manipuloinnista. Tällaisissa tilanteissa johdon mahdollisuudet kärsiä suuria henkilökohtaisia tappioita syytteiden ja sakkojen muodossa toimivat kannustimena tuottaa taloudellista informaatiota manipuloimatta tulosta. Laskentametodin tehottomuutta pidettiin myös yhtenä mahdollisena syynä sille, ettei tuloksen manipuloinnille löytynyt vahvistusta.

Vander Bauwheden ym. (2003) tutkimuksessa testattiin yrityksen omistusmuodon vaikutusta tuloksen manipulointiin. Tutkimuksen lähtökohtana oli oletus, jonka mukaan pörssiyrityksillä on useita syitä, joiden vuoksi manipuloida tulosta parempaan suuntaan. Osakekurssin suotuisa kehitys, analyytikkojen odotuksiin yltäminen ja lainaehtojen paraneminen vaikuttavat vahvasti pörssiyritysten haluun raportoida mahdollisimman korkeasta tuloksesta. Epäonnistuminen osakemarkkinoiden odotuksien täyttymisessä saattaa aiheuttaa osakekurssin heikkenemisen, jolloin myös ulkopuolisen rahoituksen saanti vaikeutuu. Tutkimushypoteesin mukaan pörssiyrityksillä on kannustimet manipuloida tulosta parempaan suuntaan ja se vaikuttaa harkinnanvaraisiin eriin positiivisesti.

Vander Bauwheden ym. (2003) hypoteesia omistusmuodon vaikutuksesta tuloksen manipulointiin testattiin erikseen kahdella ryhmällä. Tutkimustulosten mukaan pörssilistaus toimii kannustimena tuloksen manipuloinnille, kun yrityksen tulos on tavoitetuloksen yläpuolella. Tavoitetuloksen alapuolella olevien pörssiyritysten ja yksityisten yritysten tuloksen manipuloinnin laajuudessa ei löytynyt eroja. Pörssiyritykset siis manipuloivat tulostaan yksityisiä yrityksiä enemmän, mutta ainoastaan tilanteessa, jossa yrityksen tulos oli korkeampi kuin tavoitetulos ja kannustimena oli muokata tulosta alaspäin. Yrityksen tuloksen ollessa tavoitetuloksen yläpuolella pörssiyrityksen kannustimet tulosta pienentävään tuloksen manipulointiin ovat yksityistä yritystä pienemmät osakemarkkinoiden odotusten takia. Omistusmuodon vaikutuksen puuttumista tavoitetuloksen alapuolella olevilla yrityksillä voidaan selittää Belgian osakemarkkinoiden vähäisemmällä paineella verrattuna esimerkiksi Yhdysvaltojen vastaavaan paineeseen. Belgiassa suurin osa yrityksistä on yksityisessä omis-

tuksessa ja usein keskitetysti esimerkiksi perheen omistuksessa. Belgian osakemarkkinat eivät myöskään ole yhtä kehittyneet kuin monissa muissa maissa. (Vander Bauwhede ym. 2003.)

Tutkielman kolmas hypoteesi muodostetaan Vander Bauwheden ym. (2003) tapaan seuraavasti:

H3: Pörssiyrityksellä on suuremmat kannustimet manipuloida tulostaan parempaan suuntaan kuin yksityisellä yrityksellä.

Kolmannen hypoteesin mukaan yrityksen omistusmuoto vaikuttaa tuloksen manipulointiin. Pörssiyrityksillä on enemmän kannustimia manipuloida tulostaan parempaan suuntaan kuin yksityisillä yrityksillä. Pörssiyritysten positiivisten harkinnanvaraisten erien oletetaan tällöin olevan yksityisten yritysten vastaavia suuremmat.

2.2.3. Muita selittäjiä

Yritysjohdolla on useita mahdollisia syitä, jotka kannustavat manipuloimaan yrityksen tulosta. Kannustimena saattavat olla esimerkiksi optio- tai velkajärjestelyt, jotka ovat suoraan riippuvaisia yrityksen tuloksesta. Guidry, Leone ja Rock (1999) tutkivat tulokseen perustuvan bonuspalkkauksen vaikutusta johdon toimiin tuloksen manipuloimiseksi. Tutkimuksessa testattiin johdon harkinnanvaraisia eriä koskevaa päätöksentekoa heidän halutessaan maksimoida lyhyen aikavälin bonuksiaan. Uutena näkökohtana tässä tutkimuksessa analyysinä lähtökohdaksi otettiin liiketoimintayksikkö-taso. Liiketoimintayksikkötason tarkastelulla tutkimuksesta poistui harkinnanvaraisten erien kohdistamisongelma koskien aineiston analyysiä yritystasolla. Tutkimusaineiston johtoportaalalle oli maksettu bonuksia perustuen ainoastaan liiketoimintayksikön tulokseen.

Tutkimustulosten mukaan bonuspalkkauksen piiriin kuuluvat liiketoimintayksiköiden johtajat manipuloivat tulostaan. Harkinnanvaraisten erien määrä johtajilla, jotka eivät kuuluneet bonuspalkkauksen piiriin, oli selvästi bonuspalkkauksesta hyötyviä johtajia matalampi. Bonuspalkkaus loi kannustimet manipuloida tulosta ja kirjata tulosta parantavia harkinnanvaraisia eriä. Erityisesti varaston arvostuksessa käytettiin hyväksi harkinnanvaraisuuden mahdollisuut-

ta. Tutkimuksesta saatu informaatio korostaa yrityksen sisäisten sopimusten vaikutusta sen ulkoiseen raportointiin. (Guidry ym. 1999.)

Krishnan (2003b) selvitti tilintarkastajan toimiala-asiantuntemuksen vaikutusta tuloksen manipulointiin. Tutkimuksessa käytettiin aineistona suurta määrää Big 6 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaita. Tilintarkastajan toimiala-asiantuntemus määritettiin tilintarkastusyhteisön tietyn toimialan markkinaosuutena. Lisäksi asiantuntemukseen vaikutti portfolio-osuus, joka määriteltiin tilintarkastustoimiston erikoistumisena tiettyyn toimialaan. Krishnanin (2003b) tutkimustulosten mukaan yrityksen tilintarkastajien toimiala-asiantuntemus rajoittaa tuloksen manipulointia. Toimialalle erikoistumattomien tilintarkastusyhteisöjen asiakkaat raportoivat korkeammista harkinnanvaraisista eristä kuin toimiala-asiantuntijoiden asiakkaat. Tutkimuksen mukaan toimiala-asiantuntijat ovat parempia tuloksen manipuloinnin rajoittajia, koska heillä on tarvittavat tiedot ja taidot virheen löytämiseksi tilinpäätöksestä. Toimiala-asiantuntijoiden kokemus alasta vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn tarkastella kokonaisuutta ja huomioida oleelliset asiat. Asiantuntijat myös todennäköisesti näkevät enemmän vaivaa työskennellessään sekä opastaessaan ja palkatessaan henkilökuntaa. Myös toimiala-asiantuntijoiden motivaatio on usein toimialalle erikoistumattomia tarkastajia parempi.

Butler, Leone ja Willenborg (2004) tutkivat mukautetun tilintarkastuskertomuksen ja harkinnanvaraisten erien yhteyttä toisiinsa. Erityisesti haluttiin löytää vastaus väitteeseen, jonka mukaan mukautettu tilintarkastuskertomus on luotettava signaali tuloksen manipuloinnista. Tuloksen manipulointia mitattiin harkinnanvaraisten erien määrällä. Tutkimuksessa vertailtiin mukautetun tilintarkastuskertomuksen saaneita yrityksiä vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen saaneisiin yrityksiin. Harkinnanvaraisten erien määrällä haluttiin selvittää, vaikuttiko saadun tilintarkastuskertomuksen muoto tuloksen manipulointiin. Tutkimuksessa otettiin huomioon eri syyt, joiden vuoksi mukautettu tilintarkastuskertomus voidaan antaa.

Tutkimuksessa ilmeni, että mukautetun tilintarkastuskertomuksen ja harkinnanvaraisten erien välinen suhde on lähtöisin yrityksistä, joilla on toiminnan jatkuvuusongelmia. Tämä johtuu siitä, että näillä yrityksillä on negatiiviset harkinnanvaraiset erät. Tutkimustulosten perusteella ei kuitenkaan voitu vahvistaa väittämää, jonka mukaan mukautetun tilintarkastuskertomuksen saaneet yri-

tykset olisivat manipuloineet tulostaan enemmän kuin vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen saaneet yritykset. Butlerin ym. (2004) mukaan tuloksen manipuloinnilla ei voida selittää syitä, joiden vuoksi mukautetun tilintarkastuskertomuksen saaneella yrityksellä on tavallisuudesta poikkeavia harkinnanvaraisia eriä. Suuria negatiivisia harkinnanvaraisia eriä yhdistettynä mukautettuun tilintarkastuskertomukseen selitettiin esimerkiksi yrityksen heikolla tuloksella tai maksuvalmiusongelmilla. Saadut tulokset ovat ristiriidassa useiden aikaisempien tutkimusten esimerkiksi Bartovin ym. (2000) kanssa, joissa tilintarkastuskertomuksen ja harkinnanvaraisten erien välistä suhdetta selitetään tuloksen manipuloinnilla ja tilintarkastajan konservatismilla.

3. TILINPÄÄTÖKSEN TAVOITTEET

Tilinpäätöksen tavoitteena on antaa oikea ja riittävä kuva yrityksen taloudellisesta asemasta, tuloksesta ja rahavirroista. Kaikki sidosryhmät haluavat mahdollisimman totuudenmukaista tietoa yrityksen taloudellisesta tilanteesta oman päätöksentekonsa tueksi. Tilinpäätös kuvastaa kuitenkin pitkälti menneisyyden tapahtumien taloudellisia vaikutuksia (Troberg 2003: 30–31). Tilinpäätös on lainsäädännössä pitkälti standardisoitu, joten monet siihen perustuvat päätökset voidaan tehdä suoraan julkaistun informaation perusteella. Tilinpäätöksen laadinnassa on kuitenkin tiettyjä valinnanvapauksia, jotka antavat sen laatijalle mahdollisuuden vaikuttaa informaation sisältöön. Liikkumavaraa on tilinpäätöksen laskentaperiaatteiden valinnassa sekä esittämistavassa (Leppiniemi & Leppiniemi 2006: 28–29).

Yrityksen valitsemat laskentaperiaatteet ovat yleensä johdonmukaisia. Valittua tapaa tulee noudattaa tilikaudesta toiseen. Muutos tilinpäätöksen luvuissa kertoo usein merkittävistä muutoksista, jotka kuvastavat tapahtunutta kehitystä sekä antavat vinkkejä tilinpäätäjän tavoitteista ja mahdollisista ongelmista yrityksessä (Leppiniemi ym. 2006: 29, 34). Tilinpäätösinformaatiota tulkitessa tulee muistaa, ettei tilinpäätös ole mikään lopullinen totuus yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Asioiden esittämisen erilaiset vaihtoehdot, tilapäisten ja kertaluontoisten tapahtumien vaikutus, kirjaus- ja laskentamenetelmien valinta sekä tilinpäätöksen laadinta taseen arvojen perusteella aiheuttavat epävarmuutta havaintojen ja johtopäätösten suhteen. Tilinpäätösinformaatiota tulisi tarkastella kriittisesti (Salmi 2006: 115).

3.1. Arvionvaraisuutta sisältävät erät

Keskeinen asia tilinpäätöstä tarkasteltaessa on selvittää, millä tavoin tilinpäätäjä on käyttänyt harkinnanvaraisia mahdollisuuksiaan. Harkinnanvaraisten mahdollisuuksien avulla on voitu pyrkiä parantamaan yrityskuvaa tai kätkeään menestystä. Huomionarvoista on, miten tilinpäätäjä on suhtautunut harkintaa sisältäviin arvostus- ja jaksotusratkaisuihin (Leppiniemi ym. 2006: 64–65). Seuraavaksi käydään läpi tilinpäätöksen eriä, jotka ovat huomionarvoisia siksi, että niihin sisältyy tilinpäätöksen laatijan arvionvaraisia ratkaisuja. Tarkoituksena on käydä läpi erät, joilla on vaikutusta myöhemmin luvussa viisi

laskettavien harkinnanvaraisten erien määrittämiseen. Läpikäytävät tuloslaskelman ja taseen erät ovat siten oleellisia tämän tutkielman kannalta.

Tuloslaskelman *poistot ja arvonalentumiset* on jaettu kolmeen pääryhmään. Suunnitelman mukaisiin poistoihin merkitään ajan kulumisen perusteella määritettävät normaalit suunnitelmapoistot ja mahdolliset ylimääräiset poistot taloudellisen käyttöajan muuttuessa poistosuunnitelmaa tarkistettaessa. Arvonalentumiset pysyvien vastaavien hyödykkeistä sisältää aineettomien ja aineellisten hyödykkeiden hankintamenoista tulon kertymisen tai todennäköisen luovutushinnan alenemisen perusteella kirjattavia arvonalentumispoistoja. Vaihtuvien vastaavien poikkeuksellisiin arvonalentumisiin tulee kirjata poikkeuksellisen suuret ja epätavallisista syistä johtuvat vaihto-omaisuuden arvonalenemiset ja normaalista poikkeavat saamisten luottotappiot. (Fredriksson, Havukainen, Ilkka, Laitinen, Luoma, Luoma, Nevalainen, Ojala, Perälä, Pärssinen, Saari, Smeds, Termäs, Tikka, Virtanen & Vuorio 2005: 99–100.)

Mikäli poistorahoitus riittää investointien kattamiseen, on yrityksen tulorahoitus kunnossa ja yrityksen kasvattamiseen liittyvä velkaantuminen näyttäisi olevan turvallisella pohjalla. Luonnollisista yritystoimintaan liittyvistä syistä johtuen investoinnit saattavat kuitenkin toisilla tilikausilla ylittää poistot, esimerkiksi yrityksen voimakkaan kasvun yhteydessä. Arvonalentumiset ovat säännönmukaiseen toimintaan liittymättömiä poikkeuksellisia eriä, jotka liittyvät vahinkoihin ja muihin erityisolosuhteisiin. Nämä erät eivät yleensä ole toistuvia, vaan liittyvät kyseiseen tilikauteen. Poikkeuksellisten erien vähentäminen tilinpäätöksessä kuvastaa yrityksen tilinpäätösperiaatteiden tiiviyyttä. Mikäli usealla peräkkäisellä tilikaudella ei näitä eriä ole käytetty, voidaan epäillä riittämättömien kulukirjausten mahdollisuutta. (Leppiniemi ym. 2006: 78–79.)

Pysyviä vastaavia ovat erät, jotka on tarkoitettu tuottamaan tuloa jatkuvasti useana tilikautena. Pysyviin vastaaviin kuuluvat *aineettomat hyödykkeet, aineelliset hyödykkeet* ja *sijoitukset* (Fredriksson ym. 2005: 118–119). Aikaisemmin kirjanpitolainsäädännössä pysyvistä vastaavista käytettiin myös nimitystä käyttöomaisuus (Leppiniemi ym. 2006: 65). Aineettomat hyödykkeet ovat sellaisia oikeuksia, jotka voidaan luovuttaa yrityksestä erillisinä oikeuksina. Lisäksi aineetonta omaisuutta ovat muut pitkävaikutteiset menot, joita ei käytännössä voida luovuttaa erillisinä osina, mutta niiden katsotaan pystyvän tuottamaan tuloa useamman tilikauden ajan (Ikäheimo, Lounasmeri & Walden 2005: 66).

Kirjanpitolain 5. luvun 5a §:n mukaan aineettomien hyödykkeiden ryhmästä ainoastaan aineettomat oikeudet on aktivoitava taseeseen. Muu aineeton omaisuus voidaan aktivoida erityistä varovaisuutta noudattaen. Tällöin aktivoinnille on asetettu vaativat edellytykset. Tilinpäätöstä luettaessa voidaan tarkastella kriittisesti yritystä, joka on aktivoinut muita kuin aineettomia oikeuksia tai verotuksessa pakkoaktivoitavia menoja. Tällöin voidaan miettiä syitä, mitkä ovat johtaneet aktivointiin (Leppiniemi ym. 2006: 66).

Aineellisiin hyödykkeisiin kuuluvat maa- ja vesialueet, rakennukset, koneet ja kalusto sekä muut aineelliset oikeudet (Ikäheimo ym. 2005: 66). Aineellisten hyödykkeiden hankintameno aktivoidaan ja kirjataan vaikutusaikanaan suunnitelman mukaan poistoina kuluksi (KPL 5:5§). Tärkeää aineellisten hyödykkeiden kirjaamisessa on poistojen asianmukaisuus. Nopeilla tai vastaavasti hitailla poistoilla yritys voi vaikuttaa taseen arvoon. Aineellisten hyödykkeiden tasearvoja tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon niiden todennäköinen luovutushinta, joka voi poiketa ilmoitetusta arvosta (Leppiniemi ym. 2006: 69).

Sijoitukset ovat yrityksen arvopapereita ja sijoituksia, joilla on jokin liiketaloudellinen asiayhteys yrityksen liiketoiminnan harjoittamisen pitkävaikutteiseen edistämiseen (Ikäheimo ym. 2005: 66). Huomionarvoista sijoitusten tutkiskelussa on konserniyritysten osakkeiden arvostus. Liitetiedoista selviää tarkemmin arvostuksen periaatteet. Muut saamiset on myös kriittinen erä, jota kannattaa tarkastella. Voidaan myös pohtia yrityksen antamien pitkäaikaisten lainojen taloudellista arvoa yritykselle. Myös pääomalainoihin tulee yleensä suhtautua kriittisesti. Konsernisaamisten tarkastelussa oleellista on tieto siitä, ovatko saamiset todellisuudessa perittävässä (Leppiniemi ym. 2006: 70–71).

Vaihtuviin vastaaviin kuuluvat *vaihto-omaisuus, saamiset, rahoitusarvopaperit sekä rahat ja pankkisaamiset*. Vaihto-omaisuutta ovat sellaisenaan tai jalostettuina luovutettavaksi tai kulutettavaksi tarkoitetut hyödykkeet (Fredriksson ym. 2005: 122). Todellisen tilanteen kuvaamiseksi tilinpäätöksessä muunnetaan tilikauden tulosta rasittavat vaihto-omaisuuden hankintamenot vastaamaan tilikauden aikana luovutettuja suoritteita. Vaihto-omaisuuden muokkaamisessa suoriteperusteiseksi tulee erityistä huomiota kiinnittää vaihto-omaisuuden käyttöjärjestykseen, loppuvaraston inventaarioon ja varaston muutokseen (Ikäheimo ym. 2005: 85). Tilinpäätöksen lukija ei yleensä pysty varmistumaan inventaarion oikeellisuudesta. Huomio kannattaa tällöin kohdistaa erityisesti suuriin muu-

toksiin varaston arvossa. Hyödykkeiden arvostuksessa tulee soveltaa alimman arvon periaatetta. Hyödykkeiden kuranntius, olemassaolo sekä varaston laskentaperiaatteiden muuttaminen ovat myös mahdollisuuksia, joilla varaston arvoa saatetaan yrittää muokata haluttuun suuntaan. Itse valmistettujen vaihtomaisuushyödykkeiden hankintamenon määrittämiseen sisältyy harkinnanvaraisuutta. Hankintamenoon voidaan ottaa mukaan vain hankinnan ja valmistuksen muuttuvat menot, tai tietyin edellytyksin myös hankinnan ja valmistuksen kiinteät menot (Leppiniemi ym. 2006: 71–72).

Yrityksen rahoitusomaisuus koostuu rahoista, saamisista sekä tilapäisesti muussa muodossa olevista rahoitusvaroista. Rahoitusomaisuuden tarkoituksena on säilyttää yrityksen hallussa olevien varojen arvo sekä yrityksen lyhytaikainen maksuvalmius. Näiden erien arvostamisessa ensisijainen peruste on varovaisuus (Ikäheimo ym. 2005: 90). Kirjanpitolain 4. luvun 7§:n mukaan saamiset tulee jakaa pitkäaikaisiin ja lyhytaikaisiin saamisiin. Pitkäaikaiseksi katsotaan saaminen tai se osa saamisesta, joka erääntyy maksettavaksi yhtä vuotta pidemmän ajan kuluessa. Muut saamiset ovat lyhytaikaisia. Keskeistä näiden saamisten arvioinnissa on arvostus, aitous ja perittävyys (Leppiniemi ym. 2006: 72).

Rahoitusarvopaperit sekä rahat ja pankkisaamiset tulee kirjanpitolain 5. luvun 2§:n mukaan arvostaa nimellisarvoonsa, kuitenkin enintään todennäköiseen arvoonsa. Saman pykälän mukaan rahoitusomaisuuteen kuuluvat arvopaperit ja muut sellaiset rahoitusvarat tulee arvostaa hankintamenon suuruisina tai tilinpäätöspäivän todennäköisen luovutushinnan ollessa alempi sen mukaan. Rahojen ja pankkisaamisten ollessa poikkeuksellisen suuria, on syytä epäillä mahdollista erän manipulointia, esimerkiksi osakaslainan nosto on voitu jättää kirjaamatta (Leppiniemi ym. 2006: 73).

Taseen vastattavien vieras pääoma kuvaa niitä eriä, jotka on sijoitettu yritykseen vieraan pääoman ehdoin (Ikäheimo ym. 2005: 70). *Pitkäaikaiseksi vieraaksi pääomaksi* katsotaan velka tai se osa velasta, joka erääntyy maksettavaksi yhtä vuotta pidemmän ajan kuluttua. Muut velat ovat *lyhytaikaista vierasta pääomaa* (KPL 4:7§). Mikäli vieraan pääoman osuus vastattavaa puolella on hallitseva, on yrityksellä yleensä korkea rahoitusriski. Myös velkojen ikään kannattaa kiinnittää huomiota. Mikäli valtaosa veloista on lyhytaikaisia, on riski vielä suurempi. Vieraan pääoman merkittävät muutokset kannattaa huomioida ja niihin johta-

neet syyt selvittää. Yrityksen vastuita ja velkoja koskevat liitetiedot on myös syytä käydä läpi perusteellisesti (Leppiniemi ym. 2006: 75–76).

3.2. Tilintarkastajan velvollisuudet

Tilintarkastus edistää osaltaan tehokkaita raha- ja pääomamarkkinoita tarjoamalla riippumatonta arviointia ja raportointia yrityksen toiminnasta. Tilintarkastus-toiminto on erityinen, koska sen tarkoituksena ei ole ainoastaan palvella kohdeyritystä, vaan myös yrityksen ulkopuolisia sidosryhmiä. Tilintarkastajilta vaaditaan korkeaa teknisen osaamisen tasoa, puolueettomuutta arvioitaessa taloudellisen informaation luotettavuutta, sekä rehellisyyttä ja lahjomattomuutta raportoinnissa. Tilintarkastuksen epäonnistuminen koskettaa useita osapuolia. (Rittenberg & Schweiger 2005: 3.)

Tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osin laadittu voimassaolevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja siitä, antaako se kirjanpitolaissa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan tulee suorittaa myös hallinnon tarkastus ja antaa lausunto siitä. Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on selvittää vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta yhteisöainsäädännön säännösten perusteella. (KHT-yhdistys 2006: 13.)

Tilintarkastusstandardien mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on saada kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätös kokonaisuutena ei sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Laadunvalvontaa koskevien suositusten mukaisesti tilintarkastusyhteisön tulee noudattaa laadunvalvonnan yleisiä periaatteita ja menettelytapoja sen varmistamiseksi, että tilintarkastus toimeksiannot suoritetaan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Tilintarkastusyhteisön yleisten laadunvalvontaperiaatteiden ja -menettelytapojen luonne, ajoitus ja laajuus riippuvat useista tekijöistä, kuten tilintarkastusyhteisön toiminnan laajuudesta ja luonteesta, maantieteellisestä kattavuudesta, organisaatiosta sekä kustannus/hyöty - näkökohdista. (KHT-yhdistys 2006: 15, 227–228.)

KHT-yhdistyksen harkinnanvaraisuutta sisältävien erien tarkastamista koskevien suositusten mukaan tilintarkastajan tulisi hankkia tarpeellisissa määrin harkinnanvaraisia eriä koskevaa tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä.

KHT-yhdistyksen mukaan harkinnanvaraisia eriä ovat erät, jotka on arvioitu, koska niitä ei pystytä määrittämään tarkasti. Tilintarkastajan tulee hankkia evidenssiä harkinnanvaraisten erien järkevyydestä olosuhteiden puitteissa, sekä siitä onko eristä annettu tarvittavat tilinpäätöstiedot. Koska harkinnanvaraisuutta sisältävät erät ovat johdon arviointeja tilanteessa, jossa vallitsee epävarmuus jo toteutuneiden tai tulevaisuudessa toteutuvien tapahtumien seuraamusten suhteen, on olennaisen virheen tai puutteen riski näiden erien kohdalla suurempi. (KHT-yhdistys 2006: 355–356.)

Riskien määrittäminen liittyy olennaisesti tilintarkastajan velvollisuuksiin. Riskienarviointitoimenpiteiden avulla tilintarkastaja muodostaa käsityksen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä sisäisestä valvonnasta. Tilintarkastajan tulee muodostaa kokonaisnäkemys suhtautumisestaan olennaisen virheen tai puutteen riskeihin tilinpäätöksessä. Arvioituaan olennaiset virheen tai puutteen riskit tilintarkastajan tulee suunnitella ja suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä, jotka ovat luonteeltaan, ajoitukseltaan ja laajuudeltaan riskejä vastaavia (KHT 2006: 83, 139–141). Bedard & Johnstone (2004) selvittivät yrityksen tuloksen manipulointiriskin vaikutusta tilintarkastustyön suunnitteluun ja hinnoitteluun. Tilintarkastajat arvioivat yrityksen tuloksen manipulointialttiutta, jonka perusteella määriteltiin kyseisen yrityksen tuloksen manipulointiriski. Tutkimuksessa selitettiin näiden arviointien vaikutusta tilintarkastustyön suunnitteluun ja hinnoitteluun. Tarkoituksena oli selvittää, vaikuttaako suuri tuloksen manipulointiriski tilintarkastusprosessin suunnittelun laajuuteen ja hinnoitteluun.

Tutkimustulosten mukaan tilintarkastaja suunnittelee ja toteuttaa tilintarkastuksen laajemmin ja veloittaa siitä suuremman palkkion, mikäli kyseessä on tuloksen manipuloinnille altis yritys. Tuloksen manipulointiriskin ollessa korkea tilintarkastajalla on kannustimet suorittaa tarkastustoimenpiteensä suuremmalla vaivannäöllä. Erityisesti korkean tuloksen manipulointiriskin yritysten kohdalla tilintarkastaja haluaa olla täysin varma tarkastustoimenpiteidensä riittävydestä välttääkseen mahdolliset seuraamukset, kuten syytteet ja maineen heikkenemisen. Suurempi määrä tarkastustoimenpiteitä vaatii enemmän ajankäyttöä ja ponnisteluja, jolloin tilintarkastaja myös lisää palkkionsa suuruutta. Suuremmat tilintarkastuspalkkiot saattavat johtua myös riskipremios- ta, jonka tilintarkastusyhteisöt veloittavat korkean riskin asiakkailta.

3.3. Tilinpäätösinformaation laatu

Tilinpäätös julkaistaan yleensä vuosittain ja sen tarkoitus on täyttää sidosryhmien yleiset tietotarpeet. Tilinpäätöksen laadinnassa on noudatettava joko kansainvälisiä IFRS -tilinpäätösstandardeja (International Financial Reporting Standards) tai kotimaisia säännöksiä, jotka muodostuvat kirjanpitolaista ja -asetuksesta sekä muista tilinpäätöstä säätelevistä normeista, kuten kirjanpitolautakunnan päätöksistä ja KTM:n asetuksista (KHT 2006: 212, Salmi 2006: 46). Vuodesta 2005 lähtien EU:n alueen pörssiyritysten on tullut noudattaa IFRS -standardeja tilinpäätöksen laadinnassa. Suomessa muut yritykset saavat käyttää IFRS -standardeja halutessaan. IFRS -standardien tarkoituksena on yhtenäistää tilinpäätösnormistoa ja lähentää kansallisia ja kansainvälisiä tilinpäätöskäytäntöjä EU:n alueella (Salmi 2006: 46, 91, 121).

Taloudellisen informaation laadussa olennaisia tekijöitä ovat informaation merkityksellisyys ja luotettavuus. Informaatio on merkityksellistä, kun sillä on vaikutusta taloudelliseen päätöksentekoon. Merkityksellisyys ja luotettavuus saattavat olla ristiriidassa toistensa kanssa tilanteissa, joissa luotettavuuden vahvistamisen jälkeen tieto ei enää ole merkityksellistä, koska se tulee liian myöhään (Troberg 2003: 25–26). Taloudellisen informaation tulee olla uskottavaa, jotta sijoittajat ja muut sidosryhmät voivat luottaa saamaansa tietoon. Läpinäkyvällä ja vertailukelpoisella tiedottamisella saavutetaan rahoitusmarkkinoiden uskottavuus (Salmi 2006: 89).

Suurimpia eroja suomalaisen tilinpäätöskäytännön ja IFRS -standardien noudattamisen välillä on muun muassa yritysten informointivelvollisuuksien lisääntyminen. IFRS:n myötä yrityksen oma pääoma lähestyy sen velatonta markkina-arvoa, jolloin se informoi sijoittajia aikaisempaa paremmin yrityksen tulevaisuuden näkymistä. IFRS korostaa taseen merkitystä tuloslaskelmaan verrattuna. Nämä tekijät yhdessä saattavat muuttaa käsitystä yrityksen vakavaraisuudesta. IFRS:n myötä myös tulosten vaihtelevuus lisääntyy omaisuuden arvomuutosten vuoksi. IFRS:n etuna on sen tiukkuus raportointivaatimuksissa ja vaihtoehtojen valinnassa. Valtaosa suomalaisista yrityksistä tekee edelleen tilinpäätöksensä kansallisen käytännön mukaan. (Salmi 2006: 7, 106–107, 261–263.)

Eurooppalainen ympäristö tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden vertailla yksityisiä yrityksiä ja pörssiyrityksiä, koska EU:n kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskeva lainsäädäntö perustuu suuremmalta osin yritysmuotoon kuin yrityksen omistusmuotoon. Yksityisten yritysten tulee noudattaa lähes samaa normistoa kuin pörssiyritystenkin, mutta taloudellisen informaation kysyntä pääomamarkkinoilla poikkeaa suuresti pörssiyritysten kysynnästä. Pörssiyritysten tulee laatia tilinpäätöksensä IFRS -standardien mukaan, muutoin vaatimukset tilinpäätösraportoinnille ovat riippuvaisia muista kuin omistusmuotoa koskevista tekijöistä. (Burgstahler ym. 2006: 983–984; Salmi 2006: 46.)

Tuckerin & Zarovin (2006) mukaan tuloksen muokkauksella voidaan parantaa tilinpäätösinformaation laatua. Johto voi harkinnanvaraisten mahdollisuuksien avulla sisällyttää tilinpäätökseen ennakoivaa arviotaan tulevaisuuden kehityksestä. Toisaalta tuloksen muokkauksella voidaan tahallisesti vääristää tilinpäätöksen lukuja, jolloin informaation luotettavuus kärsii. Tuckerin ym. (2006) tutkimuksessa keskityttiin harkinnanvaraisuuden hyötyihin tilinpäätöksen laadun parantamisessa. Osakemarkkinat reagoivat nopeasti yritysten taloudellisten tilanteiden muutoksiin. Tutkimuksessa haluttiin selvittää kuinka hyvin osakkeiden hintojen muutoksilla onnistuttiin ennakoimaan tulevaisuutta. Tutkimustulokset todistivat, että tuloksen muokkaus parantaa tilinpäätöksen informatiivisyyttä koskien yrityksen tulevaa tuloskehitystä ja kassavirtaa. Tulostaan enemmän muokkaavien yritysten osakkeiden hintojen muutokset kuvastivat paremmin tulevaisuuden osinkotuottoja verrattuna tuloksen muokkausmahdollisuuksiaan vähemmän käyttäviin yrityksiin. Johdon harkinnanvaraisten mahdollisuuksien tarkoitus on siis paljastaa informaatiota yrityksen tulevaisuuden tuotoista ja kassavirroista.

Johnson ym. (2002) tutkivat tilintarkastusyhteisön ja asiakkaan välisen asiakassuhteen keston vaikutusta tilinpäätösinformaation laatuun. Tutkimuksessa esitettiin, että tilintarkastussuhteen kesto on yksi mahdollinen selittäjä tutkittaessa yritysten raportoiman taloudellisen informaation laatua. Tutkimuksen aineistona käytettiin pörssiyrityksiä, joiden tilintarkastajana oli toiminut Big 6 yhteisö. Tilintarkastussuhteet jaettiin kolmeen luokkaan niiden keston perusteella. Lyhyt tilintarkastussuhde määriteltiin kestoltaan kahteen, korkeintaan kolmeen vuoteen, keskipitkä suhde neljästä kahdeksaan vuoteen ja pitkä yhdeksästä vuodesta eteenpäin. Harkinnanvaraisten erien absoluuttista arvoa käytettiin mittana tilinpäätösinformaation laadulle.

Riittävä tieto ja asiantuntemus ovat kriittisiä tekijöitä punnittaessa tilintarkastajan kykyä huomata virhe tilinpäätöksessä. Yksittäisen yrityksen tarkastus vaatii paljon tietoa juuri kyseisen yrityksen laskentajärjestelmistä sekä sisäisestä kontrollista. Yleiset tiedot tarkastuksen suorittamisesta ja yrityksen toimialan erityispiirteistä eivät ainoastaan riitä. Tilinpäätöksessä olevan virheen tunnistaminen saattaa vaikeutua, mikäli tilintarkastajalla ei ole riittävästi yksityiskohtaista tietoa asiakkaasta. Asiakassuhteen keston pidentyessä tilintarkastajan motiivit tarkastustyössä saattavat muuttua. Asiakkaan tyytyväisyys ja tuottoisuuden säilyttäminen voi saada yhä enemmän huomiota, kun taas mahdollinen epäonnistuminen tarkastuksessa jää vähemmän tärkeäksi tekijäksi. Tilintarkastajasta voi tulla subjektiivinen, jolloin työn tehokkuus ja virheen löytämisen mahdollisuus pienenee. (Johnson ym. 2002.)

Johnsonin ym. (2002) tutkimustulosten mukaan lyhyt asiakassuhde vaikutti negatiivisesti tilinpäätösinformaation laatuun. Vertailtaessa lyhyttä asiakassuhdetta keskipitkään havaittiin harkinnanvaraisten erien absoluuttisen arvon olevan korkeampi. Tuloksen perusteella heikompi tilinpäätösinformaation laatu yhdistettiin lyhyihin asiakassuhteisiin. Keskipitkän ja pitkän asiakassuhteen välillä ei löytynyt tilastollisesti merkittävää eroa harkinnanvaraisten erien absoluuttisissa arvoissa.

4. TILINTARKASTUKSEN LAATU

Tässä luvussa käsitellään aikaisempaa tilintarkastuksen laatua koskevaa tutkimusta. Tilintarkastuksen laadusta esitellään ensin yleisiä laatuäkemyksiä ja laadun muodostumista. Sen jälkeen on keskitytty käsittelemään aikaisempaa tutkimusta koskien tilintarkastuksen laatua mitattuna harkinnanvaraisilla erillä. Lopuksi käsitellään vielä muita tilintarkastuksen laadun mittareita.

Tilintarkastusalan suositusten mukaan tilintarkastusyhteisön tulee noudattaa tiettyjä periaatteita ja menettelytapoja, jotta tilintarkastuksen laatua voidaan pitää hyvänä. Tilintarkastusyhteisön yleisten laadunvalvontaperiaatteiden tavoitteet koskevat ammatillisia vaatimuksia, taitoa ja pätevyyttä, tehtävien määräämistä, delegointia, konsultaatiota, asiakkaiden hyväksymistä sekä asiakassuhteen jatkamista ja seuranta (KHT-yhdistys 2006: 227–228). Tilintarkastusten laatu vaihtelee hyvinkin paljon. Epäonnistumisia tilintarkastuksissa tapahtuu, kun tilintarkastuksen laatu on heikko. Tilintarkastus epäonnistuu, kun tilintarkastaja ei vaadi yleisesti hyväksytyjen laskentaperiaatteiden käyttöä tai kun tilintarkastaja antaa virheellisen tilintarkastuskertomuksen (Francis 2004: 346). Suuri osa tilintarkastusten epäonnistumisista jää huomaamatta. Yleensä tilintarkastuksen epäonnistuminen tulee ilmi yrityksen ajautuessa taloudellisiin vaikeuksiin. Tilintarkastuksen heikkolaatuisuus ei välttämättä tule ilmi, mikäli oleellinen virhe tilinpäätöksessä jää kokonaan huomaamatta tai heikkolaatuinen tilintarkastusprosessi ei estä oleellisen virheen löytymistä (Wooten & Colson 2003: 48).

Tilintarkastuksen tavoitteena on tarkastusprosessin perusteella antaa lausunto tilinpäätöksestä eli siitä, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta, tuloksesta ja rahavirroista. Tilintarkastus antaa sidosryhmille luottamuksen siihen, että tilinpäätös on laadittu korkeaa laatua noudattaen (Troberg 2003: 175, 182–183). Niemen (2004: 55) mukaan tilintarkastuksella voidaan ajatella olevan kaksi hyötyä. Ensisijainen hyöty on kohdeyrityksen tuottaman informaation varmentaminen. Toissijainen hyöty käsittää yritysjohdon avustamisen tärkeissä valvonta- ja raportointitehtävissä. Nämä tilintarkastuksen hyödyt luovat tilintarkastukselle kysyntää.

Tilintarkastuksen laatu käsitteenä tarkoittaa eri asioita eri ihmisille. Epsteinin & Geigerin (1994) tutkimuksen mukaan tilinpäätösinformaation käyttäjistä valta-

osa uskoi, että laadukkaan tilintarkastuksen tulisi antaa absoluuttinen vakuus tilinpäätöksen virheettömyydestä ja siitä, että tilinpäätöksestä ei löydy petosta tai olennaisia virheitä. Tilintarkastaja katsoo tilintarkastuksen laatua eri näkökulmasta. Tilintarkastajan tulee noudattaa lakeja ja säädöksiä ja lisäksi arvioida toimintariskiä. Tavoitteena on minimoida asiakkaan tyytymättömyys, välttää oikeudenkäynnit ja rajoittaa haittoja, joita voisi seurata laadullisesti huonon tilintarkastuksen vuoksi. Erilaisista odotuksista johtuen tilintarkastuksen funktiolle muodostuu käyttäjien, tilinpäätöksen laatijoiden ja tilintarkastajien välinen odotuskuilu. (Epstein ym. 1994.)

DeAngelo (1981) kehitti kaksiulotteisen määritelmän tilintarkastuksen laadun käsitteelle. Määritelmän mukaan olennainen ja merkittävä virhe on ensin huomattava ja sen jälkeen siitä tulee raportoida. De Angelon (1981) tutkimusta voidaan pitää perustana myöhemmälle tilintarkastuksen laadun tutkimukselle. Tilintarkastuksen laatu on moniulotteinen käsitys ja laatu on riippuvainen myös monista muista tekijöistä virheen havaitsemisen ja raportoinnin lisäksi. Myöhemmissä tutkimuksissa on otettu mukaan uusia mittareita sekä määritely ja tutkittu laatua uusista näkökulmista.

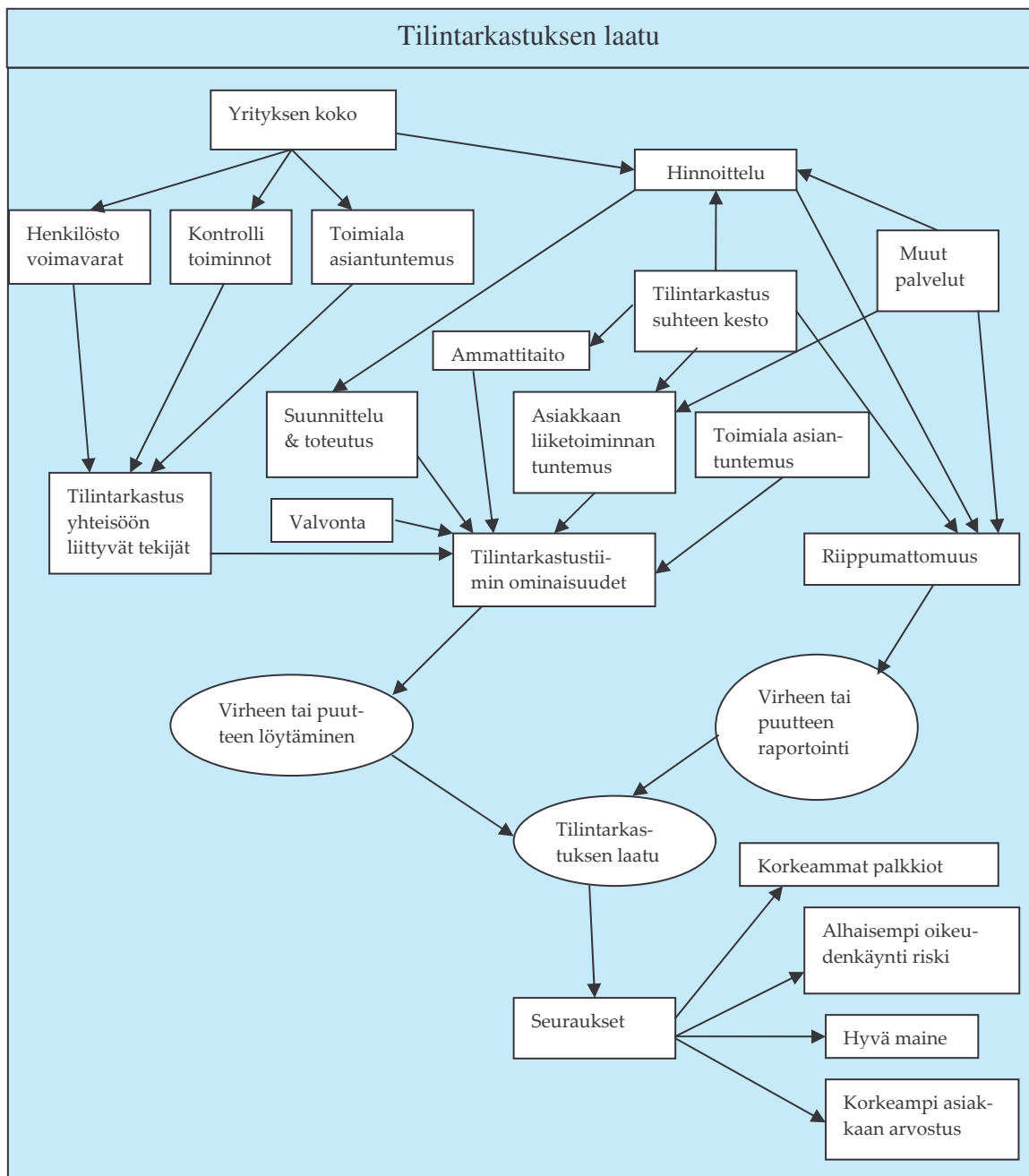
Tilintarkastuksen laatu ei ole yksiselitteisesti ratkaistavissa. Laadun määrittämiseen on käytetty useita erilaisia mittareita, indikaattoreita ja korvikkeita. Tutkijat käyttävät laadun määrittämiseen niin asiantuntijoiden mielipiteitä kuin erilaisia objektiivisia tapojakin. Kuviossa 1 on esitelty Wootenin ym. (2003) esittämä näkemys tilintarkastuksen laadun muodostumisesta. Tilintarkastusyhteisön koko on heidän mukaansa yksi tutkituimmista laatuun vaikuttavista tekijöistä. Aikaisempien tutkimustulosten ollessa toisistaan poikkeavia tutkimuksessa todetaan koon ja laadun välillä olevan selvää riippuvuutta. Riippuvuuden suuntaan ei ole kuitenkaan tässä tutkimuksessa otettu kantaa. Koko vaikuttaa kuitenkin tilintarkastusyhteisöä koskeviin ominaisuuksiin.

Tilintarkastusyhteisöön liittyvillä tekijöillä on Wootenin ym. (2003) mukaan merkittävä asema laadun muodostumisessa. Tilintarkastusyhteisöillä, joilla on käytössään tehokkaat voimavarat työntekijöiden rekrytoimiseen ja kouluttamiseen on paremmat mahdollisuudet tarjota korkealaatuista tilintarkastusta. Yrityksellä, joka pystyy tarjoamaan korkeatasoiset puitteet, on myös paremmat mahdollisuudet houkutella parhaimmat asiantuntijat palvelukseensa. Tilintarkastusyhteisö, jolla on systemaattinen ja organisoitu tilintarkastusprosessi suo-

rittää laadukkaita tilintarkastuksia tehokkaan suunnittelun, toteutuksen ja valvonnan ansiosta. Yhteisön toimiala-asiantuntijuus auttaa asiakkaan toiminnan syvällisemmässä ymmärryksessä ja parantaa selkeästi tilintarkastuksen suorittamista. (Craswell, Francis & Taylor 1995; Wooten ym. 2003.)

Tilintarkastuksen suorittavan tiimin jäsenten ominaisuuksilla on tärkeä asema tilinpäätöksen olennaisen virheen löytymisessä. Tilintarkastusyhteisön managerin tai partnerin osallistuminen tilintarkastusprosessiin vaikuttaa positiivisesti tilintarkastuksen laatuun. Kokoneiden tilintarkastajien suorittama tilintarkastusprosessin valvonta ja tilikauden aikaiset tarkastukset ovat tärkeitä tekijöitä korkean laadun toteutumisessa. Tiimin jäsenten ammattitaidolla ja luotettavuudella sekä tilintarkastuksen huolellisella suunnittelulla ja toteutuksella katsotaan myös olevan vaikutusta laadun muodostumiseen. Tilintarkastussuhteen keston pituus ja tilintarkastustiimin kokemus asiakkaan toimialalta selittävät osaltaan laadun muodostumista. (Wooten ym. 2003.)

Riippumattomuus vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn huomata oleellinen virhe tilinpäätöksessä. Riippumattomuuteen vaikuttavat oleellisesti tilintarkastuspalkkio, tilintarkastajan suorittamat muut palvelut ja tilintarkastussuhteen kesto. Tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu, mikäli häntä painostetaan emotionaalisesti tai rahallisesti. Vaikuttaakseen tulevaisuuden tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen tilintarkastajalla on kannustimet myötäillä asiakkaan opportunistisia raportointimetoja. Kestoltaan lyhyissä asiakassuhteissa tilintarkastajan ymmärrys asiakkaan toiminnan luonteesta ei ole vielä kehittynyt, ja tämä saattaa vaikuttaa oleellisten virheiden huomaamiseen. Erittäin pitkät asiakassuhteet yhdistetään myös heikompaan tilintarkastuksen laatuun, koska asiakassuhteen pidentyessä tilintarkastajan kyky huomata muutoksia ja tarkastella tilinpäätöstä objektiivisesti kärsivät. Tilintarkastusyhteisön tilintarkastuspalveluiden lisäksi tarjoamat palvelut saattavat vaikuttaa palkkioihin. Suuret palkkiot tilintarkastuspalveluihin liittymättömistä palveluista vaarantavat tilintarkastusyhteisön riippumattomuuden. Toisaalta muiden palveluiden tarjoamisen ohessa tilintarkastajan ymmärrys asiakkaan liiketoimintaa kohtaan kasvaa. (Shockley 1982; Deis & Giroux 1992; Wooten ym. 2003.)

Kuvio 1. Tilintarkastuksen laadun muodostuminen (Wooten ym. 2003).

4.1. Tilintarkastusyhteisön koko ja maine

Tilintarkastuksen laadun tutkimuksessa laajalti tutkittu aihe on tilintarkastusyhteisön koko. Koolla tarkoitetaan tässä yhteydessä jakoa Big 4 ja non-Big 4 tilintarkastusyhteisöihin. Tilintarkastuksen laadun eroja tilintarkastusyhteisön koosta riippuen ovat tutkineet muun muassa Francis ja Simon (1987), Palmrose

(1988) ja DeAngelo (1981). DeAngelon (1981) mukaan tilintarkastuksen laatu on riippuvainen tilintarkastusyhteisön koosta. Yhden asiakkaan merkitys suurelle tilintarkastusyhteisölle on pieni, joten kannustimet myötäillä asiakkaan epäilyttävien laskentaperiaatteiden käyttöä ovat pienet. Suuren toimiston maineen säilyttäminen kannustaa tilintarkastajaa välttämään virheellistä raportointia. Pienelle tilintarkastusyhteisölle yksikin asiakas saattaa olla liiketoiminnan kannalta tärkeä. Halu asiakassuhteen säilyttämiseen voi tällöin vaikuttaa haluun myötäillä asiakkaan laskentamenetelmien valintaa, vaikkakin niissä olisi huomautettavaa. Franciksen ym. (1987) mukaan Big 4 tilintarkastajat veloittavat tarkastuksistaan suurempia palkkioita kuin non-Big 4 tilintarkastajat. St. Pierren & Andersonin (1984) mukaan Big 4 tilintarkastajilla on alhaisempi oikeudenkäyntiriski kuin non-Big 4 tilintarkastajilla. Myös Big 4 tilintarkastajien tilintarkastuksiin käyttämä aika on Palmrosen (1989) mukaan suurempi kuin non-Big 4 tilintarkastajien toimeksiantoihinsa käyttämä aika.

Palmrose (1988) tutki tilintarkastuksen laatueroja Big 8 ja non-Big 8 yhteisöjen välillä. Tutkimuksessa tilintarkastuksen laatu määriteltiin tilintarkastusyhteisöä vastaan käytyjen oikeudenkäyntien määrällä. Tutkimuksen mukaan suuri määrä oikeudenkäyntejä tilintarkastusyhteisöä vastaan viittaa heikkoon tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastusyhteisöä vastaan nostettujen syytteiden määrän ollessa vähäinen voidaan tämän yhteisön tilintarkastuksen laatua pitää hyvänä. Tutkimusaineistossa oli mukana oikeustapauksia, joissa tilintarkastusyhteisöä vastaan oli nostettu syyte. Oikeudenkäynnit oli pidetty ja niihin oli saatu päätös. Mikäli tilintarkastus epäonnistuessaan aiheuttaa asiakkaalle tai muulle käyttäjälle tappiota, nostetaan tilintarkastajaa vastaan usein syyte. Tutkimustulosten mukaan non-Big 8 yhteisöjä vastaan nostettujen syytteiden määrä oli korkeampi kuin Big 8 yhteisöjä vastaan nostettujen syytteiden määrä. Tutkimuksella todettiin Big 8 tilintarkastusyhteisöjen tarjoavan laadullisesti non-Big 8 yhteisöjä parempia tilintarkastuspalveluja.

Craswell ym. (1995) tutkivat Big 8 yhteisöjen maineen vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin. Tutkimuksessa käytettiin erilaisia empiirisiä tilintarkastuspalkkiomalleja, joilla haluttiin selvittää tilintarkastustoimiston maineen vaikutus tilintarkastuspalkkion suuruuteen. Tilintarkastuspalkkioiden suuruutta tutkiesaan muun muassa Francis ym. (1987) esittivät todisteita Big 8 tilintarkastusyhteisöjen veloittamasta hintapremiosta. Lisänä aikaisempaan aihepiiristä tehtyyn tutkimukseen Craswell ym. (1995) esittelivät teorian, jonka mukaan Big 8

premio jakaantuu kahteen osaan. Premio koostuu yleisestä osasta, joka perustuu Big 8 tilintarkastustoimistojen hyvään maineeseen ja tunnetusti laadukkaaseen palvelutasoon. Premion suuruuteen vaikuttaa myös tilintarkastustoimiston toimiala-asiantuntemus.

Craswell ym. (1995) vertailivat Big 8 yhteisöjä non-Big 8 tilintarkastusyhteisöihin sekä Big 8 toimiala-asiantuntijoita toimialalle erikoistumattomiin Big 8 tilintarkastusyhteisöihin. Tutkimuksessa todettiin Big 8 yhteisöjen veloittavan non-Big 8 yhteisöjä suurempia tilintarkastuspalkkioita. Tutkimuksen mukaan toimialalle erikoistuminen parantaa Big 8 tilintarkastustoimiston mainetta sekä kasvattaa tilintarkastuspalkkiota. Kehittämällä asiantuntemustaan tietyllä toimialalla Big 8 tilintarkastustoimisto pystyy veloittamaan palveluistaan normaalin Big 8 premion lisäksi toimiala-asiantuntemukseen perustuvan lisän. Toimiala-asiantuntemus vaatii kuitenkin tilintarkastustoimistolta asiantuntemusta, joka ylittää tilintarkastustoimistojen yleisen tietämyksen tason.

Eroja Big 6 ja non-Big 6 yhteisöjen välillä tutkivat myös Pittman & Fortin (2004). He selvittivät tilintarkastusyhteisön maineen vaikutusta lainapäätöksiin yritysten hankkiessa ulkopuolista rahoitusta. Tutkimuskohteena oli uusia, vielä vähemmän tunnettuja yrityksiä, jotka halusivat rahoittaa toimintaansa vieraalla pääomalla. Erityisesti yrityksen ensimmäisten vuosien aikana informaation puute on ongelma, joka on ajankohtainen esimerkiksi lainaa haettaessa. Lainantaja tarvitsee taloudellista tietoa yrityksen takaisinmaksukyvystä myöntääkseen lainaa. Tutkimuksessa haluttiin selvittää tilintarkastusyhteisön koon vaikutus lainapäätöksiin.

Pittmanin ym. (2004) mukaan uudet yritykset hyötyvät Big 6 tilintarkastajien palkkaamisesta hankkiessaan ulkopuolista rahoitusta. Erityisesti listautumisvaiheessa olevien yritysten hyöty suuren tilintarkastustoimiston palkkaamisesta on merkittävä. Big 6 tilintarkastajan valitsemisen katsotaan parantavan yrityksen taloudellisen informaation laatua ja luotettavuutta. Big 6 yhteisön maine tarjoaa asiakasyritykselleen mahdollisuuden parantaa lainaehtojaan ja esimerkiksi vaikuttaa maksettavan koron määrään. Vuosien kuluessa yritys tulee tunnetummaksi ja lainantajille on tarjolla yhä enemmän tietoa yrityksen kyvystä suoriutua velvoitteistaan. Hyöty Big 6 tilintarkastusyhteisön asiakkaana olemisesta lainanotossa vähenee vuosi vuodelta.

4.2. Laatu mitattuna harkinnanvaraisilla erillä

Woo Jeong & Rho (2004) mittasivat tutkimuksessaan tilintarkastuksen laatua harkinnanvaraisten erien avulla. Tutkimuksessa käytettiin aineistona 2117 korealaisen yrityksen tilinpäätöstietoja vuosilta 1994–1998. Otoksessa oli mukana vain vakimuotoisen tilintarkastuskertomuksen saaneita yrityksiä, koska oletettiin, että mukautetun tilintarkastuskertomuksen saaneilla yrityksillä on ylipäättään suuremmat harkinnanvaraiset erät. Woo Jeongin ym. (2004) tutkimuksessa harkinnanvaraiset erät laskettiin Dechowin ym. (1995) tapaan muunnellun Jonesin (1991) mallin mukaisesti. Tutkimuksessa oli tarkoituksena selvittää, tarjoavatko Big 4 tilintarkastajat korkeampilaatuisia tilintarkastuksia kuin non-Big 4 tilintarkastajat. Tutkielmassa vertailtiin myös pienistä tilintarkastusyhteisöistä suuriin vaihtaneita yrityksiä sekä vastaavasti suurista yhteisöistä pieniin vaihtaneita yrityksiä. Tutkittavana oli tilintarkastusyhteisön vaihdon vaikutus harkinnanvaraisten erien määrään.

Tutkimuksen tulosten mukaan tilintarkastusyhteisön koolla tai tilintarkastusyhteisön vaihdolla ei ollut vaikutusta harkinnanvaraisten erien määrään. Empiiriset tutkimustulokset osoittivat, että kyseisellä aineistolla mitattuna harkinnanvaraisten erien määrän ero Big 4 ja non-Big 4 tilintarkastajien tarkastamissa yrityksissä ei ollut tilastollisesti merkitsevää. Ero suurista tilintarkastustoimistoista pieniin vaihtaneiden yritysten harkinnanvaraisten erien määrässä verrattuna pienistä yhteisöistä suuriin vaihtaneiden yritysten harkinnanvaraisten erien määrään ei myöskään ollut tilastollisesti merkitsevää. Tutkimushypoteesit eivät saaneet vahvistusta. Johtopäätöksenä esitettiin tilintarkastuksen laatuerojen puuttuminen Koreassa. Useiden muiden tutkimusten, muun muassa Beckerin ym. (1998) ja Palmrosen (1988), tulokset ovat olleet erisuuntaisia. Tutkimustulosten eroja eri maiden välisissä tutkimuksissa selitettiin valtioiden taloudellisten ja institutionaalisten ympäristöjen eroavaisuuksilla. Tutkimuksessa käytettyyn korealaiseen aineistoon vaikuttaa Korean taloudellinen ilmapiiri, joka ei kannusta tilintarkastajia korkealaatuisiin tilintarkastuksiin. Koreassa tilintarkastajien riski joutua syytteeseen on pieni, eikä siellä myöskään ole tehokasta mekanismia tilintarkastajien opportunistisen käytöksen estämiseksi. (Woo Jeong ym 2004.)

Krishnan (2003a) tutki tilintarkastuksen laadun yhteyttä harkinnanvaraisten erien informatiivisuuteen. Tutkimuksella haluttiin selvittää tilintarkastuksen

laadun vaikutus tilinpäätösinformaation luotettavuuteen ja kykyyn ennakoida tulevaisuutta. Krishnanin (2003a) mukaan tilintarkastuksen suorittaminen korkeita harkinnanvaraisia eriä raportoivien yritysten kohdalla on vaativampaa kuin matalien harkinnanvaraisten erien yrityksillä. Harkinnanvaraisten erien luonteesta johtuen yrityksen ulkopuolinen taho ei pysty varmistamaan yrityksen raportoinnin luotettavuutta. Harkinnanvaraisiin eriin sisältyy yrityksen johdon opportunistista raportointia sekä johdon mahdollisuuksia informoida sisäpiiriin tiedoistaan yrityksen ulkopuolelle. Tilintarkastuksen tärkeä rooli on vähentää ja rajoittaa johdon opportunismia.

Tutkimuksen mukaan korkealaatuisilla tilintarkastajilla on tarvittava asiantuntemus, voimavarat ja kannustimet rajoittaa opportunistista raportointia ja parantaa tilinpäätöksen luotettavuutta sekä harkinnanvaraisten erien informatiivisyyttä. Big 6 yhteisöjen asiakkaiden todettiin raportoivan matalammista harkinnanvaraisista eristä kuin non-Big 6 yhteisöjen. Ensimmäisellä hypoteesilla tutkittiin osinkotuottojen ja harkinnanvaraisten erien välistä yhteyttä Big 6 ja non-Big 6 tilintarkastusyhteisöjen välillä. Tarkoituksena oli selvittää osakemarkkinoiden käsitys painoarvosta, joka tilintarkastuksen laadulla on harkinnanvaraisten erien määrän selittäjänä. Osinkotuottojen ja harkinnanvaraisten erien välinen yhteys todettiin riippuvaiseksi tilintarkastuksen laadusta. Big 6 tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastusten laatu todettiin non-Big 6 yhteisöjen laatua korkeammaksi. Big 6 yhteisöjen asiakkaiden harkinnanvaraisten erien määrä kuvasi siis luotettavammin yrityksen todellista tilannetta. Toisella hypoteesilla testattiin Big 6 ja non-Big 6 yhteisöjen harkinnanvaraisten erien kykyä ennustaa tulevaisuuden tuottoja. Myös tämän hypoteesin kohdalla korkeampi tilintarkastuksen laatu yhdistyi Big 6 yhteisöihin ja näiden kykyyn rajoittaa aggressiivista ja opportunistista harkinnanvaraisten erien käyttöä. Big 6 yhteisöjen asiakkaiden harkinnanvaraisten erien kyky ennustaa tulevaisuuden tapahtumia osoittautui non-Big 6 yhteisöjen asiakkaiden vastaavaa paremmaksi. (Krishnan 2003a.)

Tilintarkastajan vaihto ja siihen johtaneet syyt ovat kiinnostaneet niin akateemikkoja kuin säänteleviä elimiäkin. DeFondin ym. (1998) mukaan kiinnostuksen taustalla on huoli tilintarkastajan vaihdon ja johdon opportunistismin välisestä yhteydestä. Johdon opportunistinen käytös johtaa halukkuuteen etsiä tilintarkastaja, joka tukee johdon valitsemia laskentamenetelmiä. DeFond ym. (1998) tutkivat harkinnanvaraisia eriä yrityksissä, jotka vaihtoivat tilintarkasta-

jaa tutkimukseen valitun ajanjakson aikana. Tutkimustulosten mukaan harkinnanvaraiset erät ovat tulosta pienentäviä ennen tilintarkastajan vaihtumista ja uuden tilintarkastajan ensimmäisenä vuotena normaaleja. Tulosta pienentävät harkinnanvaraiset erät keskittyivät tutkimustulosten mukaan yrityksiin, joilla oli suurempi oikeudenkäyntiriski. Riskisemmät yritykset raportoivat suuremmista harkinnanvaraisista eristä kuin yritykset, joilla oli pienempi oikeudenkäyntiriski. Oikeudenkäyntien välttäminen kannustaa tilintarkastajaa käyttämään konservatiivisia laskentamenetelmiä. Konservatiivisten laskentaperiaatteiden käytön uskotaan suojaavan tilintarkastajaa tulevilta oikeudenkäynneiltä ja niistä aiheutuvilta haitoilta.

Subramanyamin (1996) tutkimuksessa haluttiin selvittää harkinnanvaraisten erien informatiivisuutta koskien yrityksen arvoa. Tutkimalla osakemarkkinoiden harkinnanvaraisten erien hinnoittelua haluttiin selvittää, millä tavoin rahaja pääomamarkkinat käsittelevät kirjanpidon informaatiota. Tutkimuksella haluttiin myös lisätä tietoisuutta harkinnanvaraisten erien luonteesta sekä taloudellisista kannustimista harkinnanvaraisten laskentamenetelmien valinnassa. Tutkimusaineistona käytettiin 2808 yrityksen tietoja vuosilta 1973–1993. Harkinnanvaraiset erät laskettiin jakamalla kokonaissiirtoerät harkinnanvaraisiin ja normaaleihin siirtoeriin käyttämällä poikkileikkausversiota muunnellusta Jonesin (1991) mallista.

Tutkimustulosten mukaan markkinat hinnoittelevat harkinnanvaraiset erät. Usean muuttujan regressiomalli paljasti, että harkinnanvaraiset erät olivat informatiivisempia verrattuna eriin, joissa harkinnanvaraisuutta ei esiinny. Harkinnanvaraisten komponenttien avulla yrityksen taloudellinen informaatio kuvastaa paremmin olennaisia arvoja. Harkinnanvaraiset komponentit myös jakavat informaatiota yrityksen tulevaisuuden tuottavuudesta. Tulosten tulkinnaassa tulee ottaa huomioon, että tutkielmassa oletettiin mallin jakavan kokonaissiirtoerät epänormaaleihin ja normaaleihin komponentteihin luotettavalla tavalla. Vaikka Jonesin (1991) mallia ja sen muunnelmia on laajasti käytetty tuloksen manipuloinnin havaitsemiseen, esitti Subramanyam (1996) kritiikkiä kohdistuen mittausvirheen mahdollisuuteen ja kokonaissiirtoerien ongelmalliseen jakamiseen mallia käytettäessä. Erityisesti tässä tutkimuksessa mittausvirheen mahdollisuus oli ongelma, koska se saattoi olla myös mahdollinen tuloksen selittäjä.

4.3. Muita laatuun vaikuttavia tekijöitä

Tilintarkastuksen laatua voidaan tutkia monilla muuttujilla, kuten esimerkiksi tilintarkastuspalkkion suuruudella ja tilintarkastustyöhön käytetyllä työmäärällä. Antila (2004) tutki suomalaisten tilintarkastajien työssään kokemia määräaika- ja aikabudjettipaineita ja niiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksen aineistona käytettiin suomalaisia tilintarkastajia kaikilta eri organisaatioitasoilta. Tutkimusaineisto hankittiin kyselytutkimuksella. Määräaikapaineella tutkimuksessa tarkoitettiin painetta, joka aiheutuu siitä, että toimeksiannolle määritetyt tehtävät on saatava suoritetuiksi tiettyyn määräaikaan mennessä. Aikabudjettipaineella käsitettiin painetta, joka aiheutuu siitä, että toimeksiannolle on budjetoitu tietty määrä käytettäviä työtunteja.

Antilan (2004) mukaan suomalainen tilintarkastaja kokee työssään sekä määräaika- että aikabudjettipaineita. Tutkimuksesta kävi ilmi, että rankimmin aikabudjettipaineista kärsivät ylemmällä organisaatioitasolla työskentelevät tilintarkastajat sekä kauemmin kuin kymmenen vuotta tilintarkastusta suorittaneet tarkastajat. Sukupuolella ei havaittu olevan vaikutusta aikapaineiden kokemisessa. Tutkimuksessa selvisi myös, että tilintarkastajat, joilla on vähemmän työkokemusta tekevät aikapaineiden alaisena kokeneempia tilintarkastajia helpommin ratkaisuja, jotka alentavat tilintarkastuksen laatua. Alemmalla organisaatioitasolla työskentelevät tilintarkastajat myös hyväksyivät asiakkaan antamia heikkoja selvityksiä helpommin kuin kokeneemmat, korkeammalla organisaatioitasolla työskentelevät tilintarkastajat.

Tutkiessaan tilintarkastusyhteisön koon vaikutusta tilintarkastuspalkkion suuruuteen Francis ym. (1987) saivat tuloksia, joiden mukaan Big 8 yhteisöt veloittavat palveluksistaan preemion verrattuna non-Big 8 yhteisöihin. Tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa lisäinformaatiota amerikkalaisten pienyritysten maksamista tilintarkastuspalkkioista. Testauksessa aineisto oli jaettu aikaisempaa luotettavampien tulosten saavuttamiseksi kolmeen ryhmään: Big 8 yhteisöihin, muihin kansallisiin yrityksiin ja paikallisiin yrityksiin. Hypoteesien testaamiseen käytettiin regressiomallia, jossa tilintarkastuspalkkion suuruutta selitettiin tilintarkastusyhteisön koon, erilaisten riskimittareiden sekä taloudellista tilannetta kuvaavien tunnuslukujen avulla. Tutkimustuloksina saatiin pitävää aineistoa Big 8 hintapreemion olemassaolosta. Big 8 yhteisöjen veloittamat palkkiot olivat selvästi paikallisen ja kansallisen tason yrityksiä suurempia. Tutki-

muksen mukaan Big 8 hintapremio viittaa Big 8 yhteisöjen tuotedifferentiaatioon. Tutkimuksen johtopäätelmien mukaan tutkituilla tilintarkastusmarkkinoilla on Big 8 tuotedifferentiaatiota, joka aiheuttaa joko mittakaavaetuja isoille Big 8 tilintarkastusyhteisöille tai mittakaavahaittoja, jotka kohdistuvat non-Big 8 tilintarkastusyhteisöihin.

Chen, Moroney ja Houghton (2005) halusivat selvittää tilintarkastusvaliokunnan ominaisuuksien yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Useiden aikaisempien tutkimusten tapaan (muun muassa Abbott ja Parker 2000) tutkimuksessa käytettiin tilintarkastuksen laadun mittana tilintarkastustoimiston erikoistumista tietylle toimialalle. Toimialalle erikoistuneiden tilintarkastajien katsotaan yleensä tarjoavan korkeampilaatuista tilintarkastusta. Chenin ym. (2005) hypoteeseilla testattiin yritysten päätöksiä valita toimialalle erikoistunut tilintarkastaja. Tutkimuksessa selvitettiin tilintarkastusvaliokunnan kokoontumistiheyden sekä tilintarkastusvaliokunnan jäsenten riippumattomuuden ja taloudellisen tietämyksen vaikutusta tilintarkastustoimiston valintaan. Toimialalle erikoistumista tutkittiin useiden eri mittarien avulla. Abbott ym. (2000) keskittyivät tutkimuksessaan tilintarkastusvaliokunnan yhteen tärkeään tehtävään eli tilintarkastajan valintaan. Heidän mukaansa riippumaton ja aktiivinen tilintarkastusvaliokunta vaatii tilintarkastajalta korkeaa laatua. Taustalla on tilintarkastusvaliokunnan huoli heikkolaatuisen tilintarkastuksen rahallisista haittavaikutuksista sekä tilintarkastusvaliokunnan maineen säilyttämisestä.

Chenin ym. (2005) empiiristen tulosten perusteella riippumattomien jäsenten suurempi osuus tilintarkastusvaliokunnassa johtaa laadukkaampaan tilintarkastukseen. Riippumattoman tilintarkastusvaliokunnan ja toimialalle erikoistuneen tilintarkastajan valinnan välillä on siis merkittävä positiivinen yhteys. Jäsenten taloudellinen tietämys ei Chenin ym. (2005) mukaan vaikuttanut tilintarkastajan valintaan. Myöskään tilintarkastusvaliokunnan kokoontumistiheys ei vaikuttanut tilastollisesti erikoistuneen tilintarkastajan valintaan. Kuitenkin käytettäessä tilintarkastuspalkkiota toimialalle erikoistumisen mittarina herkkyysanalyysin tulokset olivat tilastollisesti merkitseviä. Tästä voitiin päätellä, että suuret yritykset, joilla on tilintarkastusvaliokunta käyttävät todennäköisemmin toimialalle erikoistunutta asiantuntijaa. Myös Abbottin ym. (2000) mukaan yritykset, joilla on riippumaton tilintarkastusvaliokunta palkkaavat todennäköisemmin toimialalle erikoistuneen tilintarkastajan. Tutkimuksen mukaan myös tilintarkastusvaliokunnan aktiivisuus eli tapaamiskertojen määrä

vaikutti tilintarkastajan valintaan. Vähintään kahdesti vuodessa kokoontuva tilintarkastusvaliokunta käytti harvemmin kokoontuvia tilintarkastusvaliokuntia useammin toimialalle erikoistuneita tilintarkastajia.

5. TUTKIMUSHYPOTEESEIT, -AINEISTO JA -MENETELMÄT

Luvun aloittaa tutkielman empiirisessä osassa testattavien tutkimushypoteesien esittely. Seuraavaksi esitellään aineisto, sen valintaperusteet ja hankinta. Tämän jälkeen kuvaillaan aineistoa ja esitellään yritysten jakautumista pienten ja suurten tilintarkastusyhteisöiden asiakkaaksi. Käytettävistä tutkimusmenetelmistä käydään ensin läpi harkinnanvaraiset erät, niiden laskentaperiaatteet ja käytettävä malli. Luvun loppupuolella esitellään muut tutkimusmenetelmät sekä niiden vaatimat edellytykset tämän tutkielman toteuttamisen kannalta tarvittavassa laajuudessa.

5.1. Tutkimushypoteesit

Tutkielman tarkoituksena on selvittää yrityksen omistusmuodon ja tilintarkastusyhteisön koon vaikutusta tuloksen manipulointiin suomalaisissa yrityksissä. Tuloksen manipulointia mitataan harkinnanvaraisten erien avulla. Tutkielmassa käytettävät hypoteesit pohjautuvat Vander Bauwheden ym. (2003) tutkimuksessa käyttämiin hypoteeseihin. Yritykset haluavat välttää suurta variaatiota raportoidessaan tuloksestaan ja pyrkivät jatkuvuuteen esittämissään luvuissa. Tarkasteluvuotta edeltävän vuoden tulos on hyvä tavoite, johon pyrkimällä saavutetaan raportoinnin jatkuvuus ja vältetään variaatiota ja poikkeamia. Ensimmäisen hypoteesin mukaan yritykset muokkaavat tulostaan pyrkiessään kohti tätä tavoitetulostaan. Oletuksena on, että niin pörssiyritykset kuin yksityisetkin yritykset manipuloivat tulostaan.

H1: Yritykset manipuloivat tulostaan ja muokkaavat sitä opportunistisesti kohti tavoitetulostaan.

Tilintarkastusyhteisön kokoa koskevan hypoteesin mukaan Big 4 yhteisöt rajoittavat yritysten harkinnanvaraisten mahdollisuuksien käyttöä. Useammat aikaisemmat tutkimustulokset, muun muassa Krishnan (2003a) ovat osoittaneet Big 4 tilintarkastajien olevan konservatiivisempia suhtautumisessaan harkinnanvaraisiin eriin tilinpäätöksissä. Oletuksena on, että Big 4 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaat manipuloivat tulostaan non-Big 4 yhteisöjen asiakkaita vähemmän. Big 4 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaiden harkinnanvaraisten erien määrä on tällöin pienempi kuin non-Big 4 yhteisöjen asiakkailla.

H2: Big 4 tilintarkastajat rajoittavat tuloksen manipulointia yritysten pyrkiessä tavoitetuloksiinsa.

Kolmannen hypoteesin mukaan yrityksen omistusmuoto vaikuttaa tuloksen manipulointiin. Pörssiyrityksillä on enemmän kannustimia manipuloida tulostaan parempaan suuntaan kuin yksityisillä yrityksillä. Saavuttaakseen analyytikkojen ennusteet, kasvattaakseen osakkeiden hintoja sekä lukuisten muiden syiden vuoksi pörssiyrityksillä on tarve muokata tulostaan paremmaksi. Pörssiyritysten positiivisten harkinnanvaraisten erien oletetaan tällöin olevan yksityisten yritysten vastaavia suuremmat (Vander Bauwhede ym. 2003).

H3: Pörssiyrityksellä on suuremmat kannustimet manipuloida tulostaan parempaan suuntaan kuin yksityisellä yrityksellä.

Tutkielmassa yrityksen tavoitetulokseksi on määritelty vertailuvuoden eli vuoden 2004 tulos. Tavoitetulokseksi on valittu tarkasteluvuotta edeltävän vuoden tulos, koska sitä pidetään parhaana mahdollisena mittarina saatavilla olevien tietojen perusteella. Yritykset pyrkivät saavuttamaan yksinkertaisesti määrätyn rajapyykin ja edellisen vuoden tulos soveltuu tähän hyvin. Rajoittavia tekijöitä muiden tavoitetuloksen mittareiden käytölle ovat esimerkiksi yritysten sisäisten budjettitavoitteiden saatavuus ja analyytikkojen laatimien markkinaoletuksiin perustuvien tavoite-ennusteiden puuttuminen yksityisillä yrityksillä. (Vander Bauwhede ym. 2003.)

5.2. Tutkimusaineisto

Tutkielmassa käytettävä aineisto on otos Voitto+ -tietokannasta poimittuja yrityksiä. Aineistossa on mukana 60 pörssiyritystä sekä vastinpariaineistona 60 yksityistä yritystä. Otoksessa on mukana ainoastaan vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen saaneita yrityksiä, yrityksen koolle ei asetettu vaatimuksia. Aineistoon otettiin mukaan ainoastaan sellaisia yrityksiä, joiden tilinpäätös kertomusten tiedoista sekä muista tietolähteistä pystyttiin selvittämään tilintarkastusyhteisön koko. Lopullinen aineisto käsitti 120 yritystä ja näiden tilinpäätöstiedot tarkasteluvuodelta 2005 ja lisäksi vertailuvuodelta 2004. Vuoden 2004 tilinpäätöstietoja tarvittiin harkinnanvaraisten erien laskemisessa sekä yrityksen tavoitetuloksen määrittämisessä.

5.2.1. Aineiston kuvailu

Tilintarkastusyhteisön koko on tutkielman kannalta oleellinen tekijä erityisesti testattaessa hypoteesia tilintarkastusyhteisön koon vaikutuksesta tuloksen manipulointiin. Yritysten tilintarkastuskertomusten sekä muiden tietolähteiden perusteella selvitettiin, oliko tilintarkastuksen suorittanut Big 4 yhteisö vai non-Big 4 yhteisö. Taulukosta 1 selviää aineiston jakautuminen eri tilintarkastusyhteisöjen tarkastuksiin. Big 4 yhteisöjen tarkastamia yrityksiä on aineistossa 68,3 % ja non-Big 4 yhteisöjen tarkastamia 31,7%.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston yritysten jakautuminen

Omistusmuoto	Määrä	%	Koko	Määrä	%
Yksityinen	60	50,0	Non-B4	38	31,7
Pörssi	60	50,0	B4	82	68,3
Yhteensä	120	100,0	Yhteensä	120	100,0

Empiirisessä testausvaiheessa yritykset on jaettu kahteen ryhmään perustuen niiden tarkasteluvuoden tulokseen ennen harkinnanvaraisia ratkaisuja. Ryhmään 1 kuuluvat yritykset, joiden tarkasteluvuoden tulos ennen harkinnanvaraisuutta on korkeampi kuin tavoitetulos. Ryhmään 2 kuuluvien yritysten tulos ennen harkinnanvaraisuutta on matalampi kuin tavoitetulos.

5.3. Tutkimusmenetelmät

Tutkielman tutkimusmenetelmiksi valittiin riippumattomien otosten t-testi, F-testi sekä usean muuttujan regressiomalli. Regressiomallin edellytysten toteutumista testattiin VIF-testillä, Cookin etäisyys-luvulla, Durbin-Watsonin sekä Kolmogorov-Smirnovin testeillä sekä histogrammien ja jäännösten graafisella tarkastelulla. Tutkielmassa tuloksen manipuloinnin mittana käytetyt harkinnanvaraiset erät laskettiin käyttäen Jonesin (1991) mallia. Seuraavissa alaluvuissa esitellään edellä mainittujen menetelmien käyttöä tilastollisessa tutkimuksessa.

5.3.1. Harkinnanvaraiset erät

Yksi tärkeistä tutkimuskohteista taloudellisen raportoinnin ja yritysten raportoinnin informaation puitteissa on tuloksen manipuloinnin laajuus. Harkinnanvaraisia eräitä on laajalti käytetty mittana tuloksen manipuloinnille. Harkinnanvaraisia eräitä on vuosikymmenten aikana laskettu useilla erityyppisillä malleilla. De Albornozin & Munozin (2004) mukaan epäilemättä yleisimmin käytetyt mallit harkinnanvaraisten erien laskemiseen ovat perinteinen Jonesin malli (Jones 1991) ja muunnelma Jonesin mallista (Dechow ym. 1995). Guay, Kothari & Watts (1996) arvioivat tutkimuksessaan viittä harkinnanvaraisten erien laskemiseen yleisesti käytettyä mallia: Healy'n (1985), DeAngelon (1986), Jonesin (1991), Dechowin ym. (1995) muunnelmaa Jonesin (1991) mallista sekä Deschowin ym. (1991) toimialamallia. Heidän mukaansa ainoastaan Jonesin (1991) malli ja sen muunnelma pystyivät luotettavasti laskemaan harkinnanvaraisten erien määrän.

De Albornoz ym. (2004) vertasivat tutkimuksessaan perinteistä Jonesin (1991) mallia sen muunnelmaan. Tutkimuksessa käytettiin ei-parametrista lähestymistapaa, jossa mallien välisiä jakaumia verrattiin toisiinsa. Tutkimuksessa todettiin, että malleilla tuotetut harkinnanvaraisten erien jakaumat olivat lähes identtiset. De Albornoz ym. (2004) kyseenalaistivatkin tutkimuksessaan Dechowin ym. (1995) esityksen, jonka mukaan muunnellun Jonesin (1991) mallin avulla mitattuna harkinnanvaraiset erät kuvaisivat paremmin tuloksen manipulointia.

Tässä tutkielmassa harkinnanvaraiset erät lasketaan Jonesin (1991) mallin mukaan. Mallin perustana on DeAngelon (1986) odotusmalli. Odotusmallin mukaan tarkasteluvuotta edeltävän vuoden kokonaissiirtoerät ovat normaaleja, ei-harkinnanvaraisia eräitä. Mallissa harkinnanvaraiset erät muodostuvat tarkasteluvuoden kokonaissiirtoerien ja normaalien siirtoerien erotuksena. Odotusmalli laskee tarkasteluvuoden ja sitä edeltävän vuoden kokonaissiirtoerien erotuksen perustuen olettamukseen, että normaalit siirtoerät pysyvät vakiona ja muutos johtuu harkinnanvaraisten erien muutoksista. Jonesin (1991) malli ottaa huomioon yrityksen taloudellisissa olosuhteissa tapahtuvien muutosten vaikutuksen, ja myös pidempien aikasarjojen käyttö on mahdollista. Harkinnanvaraiset erät lasketaan Jonesin (1991) mukaan seuraavalla regressiomallilla:

$$(1) \quad \text{Kokonaissiirtoerät}/Tase = \alpha(1/Tase_{t-1}) + \beta_1(\Delta\text{Liikevaihto}/Tase_{t-1}) + \beta_2(\text{Käyttöomaisuus}_t/Tase_{t-1}) + \varepsilon$$

jossa

<i>Kokonaissiirtoerät</i>	= (Δ Rahoitusomaisuus _t + Δ Vaihto-omaisuus _t) – Δ Rahat ja pankkisaamiset _t – Δ Lyhytaikainen vieraspääoma _t – Poistot ja arvonalentumiset _t
<i>Tase_{t-1}</i>	= Taseen loppusumma t-1
<i>ΔLiikevaihto_t</i>	= Liikevaihdon muutos vuonna t
<i>Käyttöomaisuus_t</i>	= Käyttöomaisuus vuonna t
<i>ε</i>	= Jäännöstermi; harkinnanvaraiset erät
<i>ΔRahoitusomaisuus_t</i>	= Rahoitusomaisuuden muutos vuonna t
<i>ΔVaihto-omaisuus_t</i>	= Vaihto-omaisuuden muutos vuonna t
<i>ΔRahat ja pankkisaamiset_t</i>	= Rahat ja pankkisaamiset muutos vuonna t
<i>ΔLyhytaikainen vieraspääoma_t</i>	= Lyhytaikaisen vieraan pääoman muutos vuonna t
<i>ΔPoistot ja arvonalentumiset_t</i>	= Poistot ja arvonalentumiset vuonna t

Jonesin (1991) mallissa yrityksen kokonaissiirtoerät jaetaan arvionvaraisuutta sisältäviin harkinnanvaraisiin eriin ja normaaleista liiketoiminnan jaksotuksista johtuviin normaaleihin siirtoeriin. Käyttöomaisuus ja liikevaihdon muutos ovat mallissa selittämässä muuttuvien taloudellisten olosuhteiden aiheuttamia normaalien siirtoerien muutoksia. Kokonaissiirtoerät taas kertovat muutoksista käyttöpääomatileillä. Liikevaihto on objektiivinen mitta yrityksen toiminnalle ennen johdon manipulaatiota. Käyttöomaisuus selittää mallissa ei-harkinnanvaraisiin poistoihin liittyvää osuutta kokonaissiirtoeristä.

Mallissa kaikki muuttujat jaetaan tarkasteluvuotta edeltävän vuoden (t-1) taseen loppusummalla heteroskedastisuuden välttämiseksi. Kokonaissiirtoerät lasketaan tilinpäätöksen luvuista. Normaaleille siirtoerille lasketaan regressiokertoimet lineaarisen regressiomallin avulla. Harkinnanvaraisia eria kuvaa regressioyhtälön jäännöstermi eli residuaali. Harkinnanvaraiset erät saadaan laskettua vähentämällä kokonaissiirtoeristä normaalit siirtoerät, jolloin jäljelle jäävä osuus on yhtälön virhetermi, joka kuvaa harkinnanvaraisten erien määrää.

5.3.2. F-testi ja riippumattomien ryhmien t-testi

Varianssianalyysin avulla laskettavalla F-testillä mitataan koko regression merkitsevyyttä eli pystytäänkö mallissa olevilla muuttujilla ylipäätään selittämään selitettävän muuttujan vaihtelua. Testillä selvitetään sitä, ovatko kaikki regressiokerroimet nolli vai eivät. Mikäli ainakin yksi regressiokerroin poikkeaa nollasta, F-testi hylkää nollihypoteesin. Tämän vuoksi F-testillä ei voida tehdä päätelmiä koko mallin selityskyvystä. F-testi edellyttää muuttujan arvojen normaalijakautuneisuutta sekä ryhmien muuttujien varianssien yhtä suuruutta. (Metsämuuronen 2001: 66–67, 105.)

Kahden toisistaan riippumattoman ryhmän keskiarvoja testataan t-testillä. T-testiä käytetään sekä yhtäsuurten että erisuurten varianssien tapauksessa. T-testin oletuksena on muuttujan normaalijakautuneisuus (Heikkilä 2004: 230). Riippumattomien ryhmien t-testisuure ja sen merkitsevyys lasketaan kahdella eri tavalla. Laskentatapa riippuu siitä, ovatko ryhmien varianssit yhtä suuret. Varianssien yhtäsuuruutta testataan F-testisuureella. Varianssien ollessa yhtäsuuret käytetään ryhmien välisten keskiarvojen testaamiseen yhtäsuurten varianssien t-testiä. Mikäli taas varianssit ovat erisuuret, käytetään niiden testaamiseen erisuurten varianssien t-testiä (Lepola, Muhli & Kanniainen 2003: 74–75).

5.3.3. Usean muuttujan regressiomalli

Regressiomalli on tieteellisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jossa usealla selittävällä muuttujalla selitetään yhtä selitettävää muuttujaa (Metsämuuronen 2001: 60). Mallin selitysvoimaa kuvaa selitysaste. Selitysasteen avulla voidaan päätellä, kuinka monta prosenttia selitettävän muuttujan vaihtelusta malli pystyy selittämään. Selitysastetta voidaan korjata ottamalla huomioon selittävien muuttujien lukumäärä ja otoskoko. Tällöin kyseessä on korjattu selitysaste (Metsämuuronen 2001: 66). Korjauksen myötä mallien selitysasteita voidaan vertailla keskenään (Lepola ym. 2003: 97).

Käytettäessä monimuuttujamenetelmiä aineiston testaukseen oletuksena yleensä on, että aineisto on satunnainen otos normaalisti jakautuneesta populaatiosta (Metsämuuronen 2001: 8). Tilastollisen testin valinnassa otetaan huomioon normaalijakaumatestauksen tulokset. Parametrinen testi valitaan, mikäli muut-

tuja on normaalisti jakautunut. Ei-parametrinen testi otetaan käyttöön, kun muuttuja ei noudata normaalijakaumaa. Yleensä parametristen testien käyttöä suositellaan, koska ne suosittelevat helpommin väärän nollahypoteesin hylkäämistä. (Heikkilä 2004: 193). Tämän tutkielman regressiomalli muodostetaan aikaisempiin tieteellisiin tutkimuksiin pohjautuen seuraavalla tavalla:

$$(2) \quad \text{Harkinnanvaraiset erät} = \beta_0 + \beta_1 \text{Koko} + \beta_2 \text{Omistusmuoto} + \beta_3 \text{KokoOmmuoto} + \beta_4 \text{Kokonaissirtoerät} + \beta_5 \text{Tase} + \beta_6 \text{Velka} + \varepsilon$$

jossa

<i>Koko</i>	= 1=Big 4 yhteisö, 0=non-Big 4 yhteisö
<i>Omistusmuoto</i>	= 1=pörssiyritys, 0=yksityinen yritys
<i>KokoOmmuoto</i>	= koon ja omistusmuodon yhdistävä muuttuja, 1=listattu yritys, jonka tarkastanut Big 4 yhteisö, 0=muu
<i>Kokonaissirtoerät</i>	= kokonaissirtoerät / taseen loppusumma _{t-1}
<i>Tase</i>	= luonnollinen logaritmi taseen loppusummasta
<i>Velka</i>	= yrityksen velkaantumisaste; pitkäaikaiset velat / taseen loppusumma

Kokoa kuvaava muuttuja (*Koko*) on mallissa selittämässä tilintarkastusyhteisön koon vaikutusta harkinnanvaraisten erien muodostumiseen. Beckerin ym. (1998) sekä Krishnanin (2003a) tutkimusten mukaan Big 4 tilintarkastajat ovat laadullisesti non-Big 4 tarkastajia parempia ja rajoittavat tuloksen manipulointia harkinnanvaraisten erien kautta. Big 4 yhteisöjen asiakasyritysten oletetaan rajoittavan niin tulosta parantavaa kuin tulosta heikentävääkin tuloksen manipulointia. Muuttuja *omistusmuoto* on mallissa selittämässä yrityksen omistusmuodon vaikutusta harkinnanvaraisten erien muodostumiseen. Muun muassa Jeong-Bonin ym. (2006) mukaan pörssiyritykset manipuloivat tulostaan yksityisiä yrityksiä enemmän.

Tilintarkastusyhteisön koon ja yrityksen omistusmuodon yhdistävä muuttuja (*KokoOmmuoto*) on mukana mallissa, koska tilintarkastusyhteisön koolla voi olla erilainen vaikutus riippuen siitä, onko tarkastettava yritys yksityinen vai pörssiyritys (Vander Bauwhede ym. 2003). Mikäli tämä muuttuja saa negatiivisen etumerkin ryhmässä 1 merkitsee se sitä, että tilintarkastusyhteisön koon rajoittava vaikutus korostuu pörssiyrityksillä. Mikäli taas muuttujan etumerkki on

positiivinen ryhmällä 1, voidaan todeta, että yksityiset yritykset rajoittavat tuloksen manipulointia pörssiyrityksiä paremmin ja pörssiyritysten kannustimet tuloksen manipulointiin ovat heikommat Big 4 tilintarkastusyhteisöjen asiakkailla.

Yrityksen ulkopuolisten sidosryhmien saattaa olla vaikeaa erottaa harkinnanvaraisia eriä normaaleista siirtoeristä (Becker ym. 1998). Mikäli harkinnanvaraisia eriä ei pystytä tehokkaasti erottelemaan kokonaissiirtoeristä voidaan olettaa, että yrityksillä joilla on suuret kokonaissiirtoerät on myös taipumus suuriin harkinnanvaraisiin eriin (Francis ym. 1999). Mallissa *Kokonaissiirtoerät* jaetaan edellisen vuoden taseen loppusummalla (Krishnan 2003b).

Yritykset, joilla on suurempi todennäköisyys saada poliittista huomiota manipuloivat tulostaan muita enemmän välttääkseen tarkkailun kohteeksi joutumista (Woo Jeong ym. 2004). Vander Bauwheden ym. (2003) mukaan suuret yritykset suosivat tulosta pienentävien laskentaperiaatteiden käyttöä. Mallissa yrityksen kokoa kuvaavan muuttujan (*Tase*) arvo on määritelty taseen loppusumman luonnollisena logaritmina. Yrityksen kokoa kuvaava muuttuja toimii myös hyvänä korvikkeena useille poisjätetyille muuttujille (Woo Jeong ym. 2004).

Beckerin ym. (1998) mukaan erityisesti suuresti velkaantuneilla yrityksillä on kannustimia manipuloida tulostaan. Harkinnanvaraisilla erillä pystytään kasvattamaan tulosta, jonka ansiosta yritykset pystyvät maksamaan velkansa ja välttävät velkasopimusrikkomuksilta. Toisaalta kuten esimerkiksi DeAngelo, DeAngelo & Skinner (1994) esittivät, voi korkea velkaisuus vaikuttaa päinvastaisesti. Korkeilla negatiivisilla harkinnanvaraisilla erillä yritys voi manipuloida tulostaan heikommaksi, jolloin velkojen takaisinmaksuehdoista voidaan käydä uusia sopimusneuvotteluja. Muun muassa Vander Bauwheden ym. (2003) tutkimuksessa *Velkaa* kuvaava muuttuja on mallissa selittämässä velkaisuuden vaikutusta harkinnanvaraisiin eriin.

5.3.3.1. Regressiomallin edellytykset

Lineaarisiin regressiomalleihin liittyy tiettyjä edellytyksiä, jotka aineiston tulee täyttää, jotta tuloksia voidaan pitää luotettavina. Multikollineaarisuudella tarkoitetaan selittävien muuttujien välisiä korrelaatioita (Laininen 2000: 120). Mikäli selittävien muuttujien väliset korrelaatiot kasvavat liian suuriksi, saattaa

yksittäisten muuttujien vaikutusta selitettävään muuttujaan olla vaikea erottaa (Edlund 1997:84). Multikollineaarisuuden myötä regressiomallissa saattaa olla mukana kaksi toistensa kanssa voimakkaasti korreloivaa muuttujaa, vaikka vain toinen näistä lisää mallin selitysastetta, toisen ollessa turha (Metsämuuronen 2001: 15). Multikollineaarisuutta testataan VIF-testin avulla. Muuttujien välisiä korrelaatioita voidaan myös havainnollistaa Pearsonin korrelaatiokerroimien avulla.

Yksi tilastollisen päättelyn luotettavuuteen voimakkaimmin vaikuttavista olettuksista on residuaalien riippumattomuus tai korreloimattomuus. Autokorrelaatio kuvastaa peräkkäisten residuaalien korrelaatiota. Residuaalien korreloimattomuus pyritään varmistamaan muun muassa satunnaistamisella. Residuaalien korreloiminen keskenään saattaa vaikuttaa regressiokertoimien varianssiin. Virheelliset varianssit taas johtavat liian suuriin t- ja F-arvoihin, jolloin selittävä muuttuja voidaan tulkita virheellisesti tilastollisesti merkitseväksi. Residuaalien autokorrelaation tilastollista merkitsevyyttä testataan Durbin-Watsonin testillä (Laininen 2000: 125–126). Testin antaessa arvon lähellä kahta voidaan todeta mallin olevan autokorreloimaton. Kahta pienemmät arvot viittaavat positiiviseen autokorrelaatioon ja kahta suuremmat arvot negatiiviseen autokorrelaatioon (Edlund 1997: 125).

Regressioanalyysin edellytysten mukaan residuaalien tulee olla normaalisti jakautuneita (Metsämuuronen 2001: 69). Residuaalien normaalijakautuneisuuden tutkimiseen käytetään Kolmogorov-Smirnovin testiä, graafista jäännösten tarkastelua sekä stem-and-leaf jakaumakuviota. Regressiomalli edellyttää myös homoskedastisuutta. Homoskedastisuus oletus täyttyy, mikäli residuaalien jakauma on tasainen. Mikäli tämä oletus ei täyty mallia kutsutaan heteroskedastiseksi (Metsämuuronen 2001: 68–69). Voimakas heteroskedastisuus vaikuttaa testitulosten luotettavuuden heikkenemiseen (Laininen 2000: 124–125). Mallin homoskedastisuus selvitetään graafisesti tutkimalla mallin jäännöshajontakuviota.

Outlierit ovat aineistossa esiintyviä poikkeuksellisia havaintoja. Ne voivat joutua esimerkiksi poikkeuksellisesta koevirheestä tai havainnon kirjaamisvirheestä. Outlierit pyritään korjaamaan, mikäli se on mahdollista, tai jättämään kokonaan pois aineistosta (Laininen 2000: 115–116). Outlierejä tarkastellaan Cookin etäisyyden tunnusluvun avulla. Cookin etäisyyden perusteella voidaan päätel-

lä, kuinka paljon havainto poikkeaa muista havainnoista. Mitä suurempi on Cookin etäisyys, sitä suurempi on sen vaikutus regressiokertoimiin (Metsämuuronen 2001: 67–68). Mikäli Cookin etäisyys saa arvon, joka on suurempi kuin yksi on havainnon lisätarkastelu tarpeen (Laininen 2000: 117). Outlierejä on hyvä tarkastella myös graafisesti esimerkiksi jäännöshajontakuvion avulla (Edlund 1997: 76).

6. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa esitellään aineiston tilastollisen testaamisen tulokset. Tutkimusongelmana on tuloksen manipulointi ja siihen vaikuttavat tekijät suomalaisissa yrityksissä. Luvussa esitetään saadut tutkimustulokset hypoteesien esitysjärjestyksessä. Ensin käydään läpi tuloksen manipulointia ensimmäisen hypoteesin puitteissa. Yrityksen omistusmuotoa ja tilintarkastusyhteisön kokoa koskevien toisen ja kolmannen hypoteesin tulokset esitellään ja selitetään. Tulosten yhteydessä käydään myös läpi regressiomalliin liittyvien oletusten toteutuminen. Tilastollisina tutkimusmenetelminä on käytetty t-testiä, F-testiä ja usean muuttujan regressioanalyysiä. Tilastollinen testaaminen on suoritettu käyttäen SPSS 13.0 for Windows ohjelmaa.

Merkitsevyystasona tässä tutkielmassa on käytetty yleisesti tilastollisessa tutkimuksessa käytettyä viiden prosentin merkitsevyystasoa ($p=0,05$). Merkitsevyystaso ilmoittaa, kuinka suuri riski on, että ero tai riippuvuus johtuu sattumasta. Merkitsevyystason avulla mitataan tehdyn johtopäätöksen tilastollista luotettavuutta. Mikäli p-arvo on pienempi kuin valittu riskitaso ($p<0,05$) nollahypoteesi hylätään. (Heikkilä 2004: 194–195.)

6.1. Tuloksen muokkaus

H1: Yritykset manipuloivat tulostaan ja muokkaavat sitä opportunistisesti kohti tavoitetulostaan.

Ensimmäisen hypoteesin mukaan yritykset (pörssi ja yksityiset) manipuloivat tulostaan ja muokkaavat sitä kohti tavoitettaan. Taulukosta 2 nähdään, että harkinnanvaraisten erien keskiarvo (-0,07262) sekä mediaani (-0,06609) olivat ryhmässä 1 selvästi tulosta pienentäviä. Voidaan todeta, että yrityksen tuloksen ollessa ennen harkinnanvaraisuutta tavoitetulosta korkeampi harkinnanvaraisuutta käytettiin tuloksen pienentämiseen. Taulukon 2 mukaan ryhmän 2 keskiarvo (0,10073) ja mediaani (0,08969) olivat molemmat positiivisia. Ryhmässä 2, jossa tulos ennen harkinnanvaraisuutta oli tavoitetulosta matalampi, oli harkinnanvaraisilla erillä pyrittävä selvästi kasvattamaan tulosta.

Taulukko 2. Harkinnanvaraiset erät

Harkinnanvaraiset erät				
	N	Keskiarvo	Keskihajonta	Mediaani
Ryhmä 1	70	-,07262	,11971	-,06609
Ryhmä 2	50	,10073	,12384	,08969

Tunnuslukujen tarkastelun perusteella voidaan todeta ensimmäisen hypoteesin saavan vahvistusta. Suoritetaan lisäksi riippumattomien ryhmien t-testi. Regressiomallin tavoin myös t-testi vaatii normaalijakaumaoletuksen voimassaoloa. Taulukosta 3 selviää harkinnanvaraisten erien normaalijakautuneisuus. Kolmogorov-Smirnovin testin tulos ($p=0,009$) osoittaa, että harkinnanvaraiset erät eivät välttämättä noudattaisi normaalijakaumaa. Otokseen ollessa riittävän suuri tilastolliset testit kuitenkin paljastavat herkästi pienetkin erot tilastollisesti merkitseviksi. Tämä koskee myös normaalijakauman testausta. Tällöin kannattaa tilastollisen testin lisäksi tarkastella histogrammia ja karkeaa jakaumakuviota (stem-and-leaf). Jakauman ollessa symmetrinen ja ulkomuodoltaan normaalijakauman kaltainen voidaan useissa tapauksissa käyttää parametrisia testejä (Leppola ym. 2003: 39).

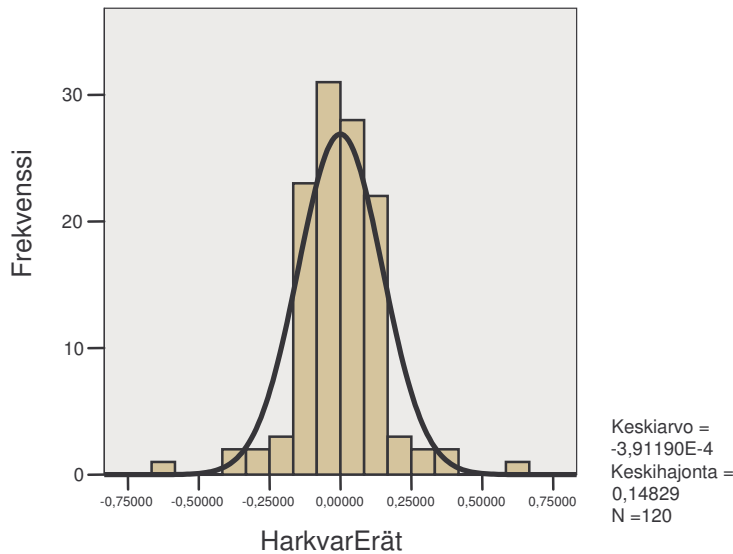
Taulukko 3. Harkinnanvaraisten erien normaalijakautuneisuus

Normaalijakautuneisuus testi						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Tunnusluku	Vapausasteet	Merkits.taso	Tunnusluku	Vapausasteet	Merkits.taso
HarkvarErät	,096	120	,009	,933	120	,000

a. Lillieforsin korjaus

Kuviossa 2 on esitetty harkinnanvaraisten erien normaalijakautuneisuuden histogrammi sekä normaalijakaumaa kuvaava käyrä. Normaalijakaumaan vertaaminen osoittaa, että residuaalit noudattavat normaalijakaumaa varsin hyvin. Eroja löytyy, mutta ne eivät kuitenkaan ole niin merkittäviä, että normaalijakaumaoletuksia edellyttävät menetelmät hylättäisiin. Liitteessä 2 on esitetty stem-and-leaf jakaumakuvion tulokset. Jakaumaa tarkasteltaessa huomataan

sen noudattavan normaalijakauman muotoa suhteellisen hyvin. Jakauman symmetrisyyttä tarkastellaan vielä vinousluvun (skewness) avulla (liite 2). Jos vinousluku jaettuna keskivirheellä < -2 tai $> +2$, niin jakauma ei ole symmetrinen (Lepola ym. 2003: 39). Aineiston vinousluku jaettiin keskivirheellä ($0,039/0,221=0,176$). Laskutoimituksen tuloksena saatu arvo $0,176$ kertoo jakauman olevan symmetrinen.

Kuvio 2. Harkinnanvaraisten erien normaalijakautuneisuuden histogrammi.

T-testin avulla vertailtiin ryhmien 1 ja 2 harkinnanvaraisten erien keskiarvoja. Taulukossa 4 esitellään t-testin tulokset. Taulukon F-testisuureen avulla ryhmien 1 ja 2 varianssit todettiin yhtä suuriksi ($p=0,917$). Varianssien ollessa yhtä suuret käytetään ryhmäkeskiarvojen erojen testaamiseen yhtäsuurten varianssien t-testiä eli tulokset luetaan taulukon ensimmäiseltä riviltä. T-testin merkittävyys tällä aineistolla ($p=0,000$) tarkoittaa ryhmien 1 ja 2 keskiarvojen poikkeavan toisistaan. Ryhmien 1 ja 2 harkinnanvaraisten erien keskiarvoissa on tilastollisesti merkitsevää eroa. Kaikki ensimmäistä hypoteesia koskeva evidenssi osoittaa H_1 :sen saavan vahvistusta. Suomalaiset yritykset siis manipuloivat tulostaan ja muokkasivat sitä opportunistisesti kohti tavoitettaan.

Taulukko 4. T-testin tulokset

Riippumattomien Ryhmien Testi										
		Levenen Varianssien Yhtäsuuruus Testi		Keskiarvojen Yhtäsuuruuden t-testi						
		F	Merkitsevyystaso	t	Vapausasteet	Merkitsevyystaso (2-suuntainen)	Keskiarvojen Erotus	Keskiarvojen Erotus	95% Keskiarvojen Erotuksen Luottamusväli	
									Alaraja	Yläaraja
HarkvarErät	Yhtäsuuret Varianssit	,011	,917	-7,709	118	,000	-,17336	,02249	-,21788	-,12882
	Erisuuret Varianssit			-7,666	103,496	,000	-,17336	,02261	-,21820	-,12851

6.2. Tilintarkastusyhteisön koko ja yrityksen omistusmuoto

H2: Big 4 tilintarkastajat rajoittavat tuloksen manipulointia yritysten pyrkiessä tavoitetuloksiinsa.

H3: Pörssiyrityksellä on suuremmat kannustimet manipuloida tulostaan parempaan suuntaan kuin yksityisellä yrityksellä.

Tuloksen manipulointia ja siihen vaikuttavia tekijöitä tutkittiin usean muuttujan regressiomallin avulla. Tuloksen manipulointi määriteltiin harkinnanvaraisten erien kautta. Tutkielmassa haluttiin selvittää, mitkä tekijät vaikuttivat harkinnanvaraisten erien suuruuteen. Selittävinä muuttujina regressiomallissa olivat tilintarkastusyhteisön koko ja yrityksen omistusmuoto sekä tilinpäätöksestä laskettavat yrityksen kokonaissiirtoerät, velkaantumisaste sekä yrityksen koko. Ennen regressiomallin tilastollista testausta varmistettiin, että edellytykset estimoinnille olivat olemassa.

Multikollineaarisuuden testaamiseen liittyvät VIF-testin tulokset löytyvät liitteestä 1. VIF- luvun testisuureen ollessa suurempi kuin 10 voidaan muuttujien välillä todeta olevan vahvaa multikollineaarisuutta. Liitteestä 1 nähdään, että yhteisön koon ja omistusmuodon yhdistävä muuttuja saa VIF-arvon 10,251. Tätä muuttujaa voidaan pitää vahvasti korreloituneena. Muiden muuttujien VIF-arvot ovat hyväksyttävällä tasolla (VIF<10). Multikollineaarisuuden vahvistamiseksi muuttujien välisiä korrelaatioita havainnollistettiin Pearsonin korrelaatiomatriisin avulla (liite 1). Myös korrelaatiokertoimien avulla voitiin todeta,

että tilintarkastusyhteisön koon ja omistusmuodon yhdistelmämuuttuja korreloi vahvasti muiden muuttujien kanssa.

Tutkittaessa regressiomallin edellytysten täyttymistä huomattiin, että yksi muuttujista korreloi vahvasti muiden muuttujien kanssa. Tutkimustulosten luotettavuuden kannalta regressiomallin selittävästä muuttujista tilintarkastusyhteisön kokoa ja yrityksen omistusmuotoa yhteisesti kuvaava muuttuja (KokoOmmuoto) päätettiin jättää pois mallista. VIF-testi suoritettiin korreloivan muuttujan poistamisen jälkeen uudestaan. Tulokset näkyvät taulukossa 5. Toisen VIF-testin tulosten perusteella nähdään, että multikollineaarisuus-ongelma pystyttiin ratkaisemaan poistamalla mallista korreloiva muuttuja. Kaikkien muuttujien VIF-kertoimet ovat tasolla, jolla muuttujien välisiä suuria korrelaatioita ei esiinny. Liitteen 4 koko aineiston regressiomallin testaustuloksista nähdään, että korreloivan muuttujan poisjättämisestä huolimatta mallin korjattu selitysaste ($R^2=0,911$) kertoo mallin pystyvän selittämään harkinnanvaraisten erien määrää erittäin hyvin.

Taulukko 5. Toisen VIF-testin tulokset

Malli		Kertoimet ^a	
		Multikollineaarisuus	
		Toleranssi	VIF
1	Koko	,619	1,616
	Ommuoto	,371	2,699
	SiirtoErät	,973	1,028
	Tase	,332	3,009
	Velka	,966	1,035

a. Riippuva muuttuja: HarkvarErät

Seuraavaksi haluttiin selvittää mallin autokorreloituneisuus Durbin-Watson testisuureen avulla. Taulukossa 6 esitellään testin tulos. Arvot lähellä kahta viittaavat korreloimattomiin residuaaleihin. Testituloksen ($DW=2,234$) perusteella todetaan mallin olevan autokorreloitumaton.

Taulukko 6. Durbin-Watson testitulokset

Mallin yhteenveto^b

Malli	R	Selitysaste	Korjattu Selitysaste	Estimaatin keskivirhe	Durbin-Watson
1	,956 ^a	,914	,911	,04431	2,234

a. Ennustavat muuttajat: (Vakio), Velka, Koko, SiirtoErät, Tyyppi, Ommuoto

b. Riippuva muuttaja: HarkvarErät

Liitteen 3 jäännöshajontakuviota tarkastelemalla selvitettiin mallin homoskedastisuus eli jakauman tasaisuus sekä tunnistettiin mahdolliset poikkeavat havainnot eli outlierit. Mikäli malli on hyvin muodostettu, tulisi suurimman osan jäännöstermeistä asettua nollan ympärille. Jäännöshajontakuvion mukaan residuaalien jakauma on suhteellisen tasainen. Outlierejä on muutama, kuten aineistoissa yleensä, eikä niiden oleteta vaikuttavan tuloksiin. Outlierejä tutkittiin vielä Cookin etäisyys-luvun avulla (Liite 3). Cookin etäisyys saa maksimiarvokseen 0,200. Cookin etäisyyden maksimin ollessa pienempi kuin yksi outlierien ei uskota heikentävän mallia.

F-testillä haluttiin selvittää, ovatko malliin sisällytetyt muuttajat sellaisia, joilla ylipäätään pystytään selittämään harkinnanvaraisten erien määrää. Liitteen 4 Anova-taulu kertoo F-testin tuloksen ($F=243,800$). F-testisuureen arvo osoittautui erittäin merkitseväksi ($p=0,000$). Tuloksen perusteella mallin todetaan soveltuvan hyvin käytetyn aineiston testaukseen.

Usean muuttujan regressiomallin edellytysten testaamisen jälkeen muodostettiin lopullinen tutkielmassa käytettävä regressiomalli. Seuraavissa alaluvuissa usean muuttujan regressiomallia testataan erikseen ryhmälle 1 ja ryhmälle 2. Taulukosta 3 nähtiin, että harkinnanvaraisten erien keskiarvot ja mediaanit olivat huomattavasti toisistaan poikkeavia ryhmien välillä, joten regressioanalyysin tuloksissa voidaan odottaa eroavaisuuksia ryhmien välillä. Testattava regressiomalli on muotoa:

$$(3) \quad \text{Harkinnanvaraiset erät} = \beta_0 + \beta_1 \text{Koko} + \beta_2 \text{Omistusmuoto} + \beta_3 \text{Kokonaissiirtoerät} + \beta_4 \text{Tase} + \beta_5 \text{Velka} + \varepsilon$$

6.2.1. Tavoitetuloksen yläpuolella olevat yritykset (ryhmä 1)

Ryhmään 1 kuuluivat tavoitetuloksen yläpuolella olevat yritykset. Taulukossa 7 on esitelty tämän ryhmän regressiomallin testaustulokset. Korjattu selitysaste (R^2) on tällä ryhmällä 0,922. Ryhmän selitysaste kertoo, että harkinnanvaraisten erien vaihtelun selittäminen onnistuu erittäin hyvin mallin selittäville muuttujilla.

Regressiomallin muuttujien kertoimet näkyvät taulukossa 7. Taulukon mukaan muuttujista parhaiten harkinnanvaraisia eriä selittävät kokonaissiirtoerät ($p=0,000$). Yrityksen koko (tase) ja velkaantuneisuus ($p=0,001$ ja $p=0,002$) ovat myös tilastollisesti merkitseviä muuttujia. Sen sijaan tilintarkastusyhteisön koolla ja yrityksen omistusmuodolla ($p=0,346$ ja $p=0,239$) ei havaittu tilastollista merkitsevyyttä malliin. Ryhmän 1 tulosten perusteella H2 ja H3 hylätään. Tilintarkastusyhteisön koko ja yrityksen omistusmuoto eivät vaikuttaneet tilastollisesti harkinnanvaraisten erien suuruuteen.

Taulukko 7. Regressiomallin tulokset ryhmä 1

Mallin yhteenveto

Malli	R	Selitysaste	Korjattu Selitysaste	Estimaatin Keskivirhe
1	,960 ^a	,922	,916	,03460

a. Ennustavat muuttujat: (Vakio), Velka, Tase, SiirtoErät, Koko, Ommuoto

Kertoimet^a

Malli		Standardoimattomat Kertoimet		Standardoidut Kertoimet	t	Merkitsevyystaso
		B	Keskivirhe	Beta		
1	(Vakio)	-,068	,019		-3,526	,001
	Koko	,011	,012	,044	,949	,346
	Ommuoto	-,017	,014	-,071	-1,189	,239
	SiirtoErät	,872	,032	,958	27,128	,000
	Tase	,009	,003	,219	3,550	,001
	Velka	,092	,028	,120	3,312	,002

a. Riippuva muuttuja: HarkvarErät

6.2.2. Tavoitetuloksen alapuolella olevat yritykset (ryhmä 2)

Ryhmään 2 kuuluivat tavoitetuloksen alapuolella olevat yritykset. Taulukossa 8 on esitelty tämän ryhmän tulokset. Mallin korjatun selityksasteen ($R^2=0,827$) mukaan mallilla pystytään selittämään hyvin harkinnanvaraisten erien suuruutta. Taulukosta nähdään, että mallin muuttujista kokonaissiirtoerillä ($p=0,000$) pystytään selittämään harkinnanvaraisten erien suuruutta erittäin hyvin. Myös velka ($p=0,041$) on mallin tilastollisesti merkitsevä selittäjä. Ryhmän 2 harkinnanvaraisia eriä ei pystytä tilastollisesti selittämään kokoa, omistusmuotoa ja tasetta ($p=0,758$, $p=0,259$ ja $p=0,614$) kuvaavien muuttujien avulla.

Taulukko 8. Regressiomallin tulokset ryhmä 2

Mallin yhteenveto

Malli	R	Selitysaste	Korjattu Selitysaste	Estimaatin Keskivirhe
1	,919 ^a	,845	,827	,05152

a. Ennustavat muuttujat: (Vakio), Velka, Tase, SiirtoErät, Koko, Ommuoto

Kertoimet^a

Malli		Standardoimattomat Kertoimet		Standardoidut Kertoimet	t	Merkitsevyystaso
		B	Keskivirhe	Beta		
1	(Vakio)	,011	,036		,304	,763
	Koko	,007	,021	,023	,310	,758
	Ommuoto	,025	,024	,102	1,052	,299
	SiirtoErät	,784	,054	,932	14,470	,000
	Tase	,002	,005	,051	,508	,614
	Velka	,076	,036	,140	2,111	,041

a. Riippuva muuttuja: HarkvarErät

6.2.3. Ryhmien vertailu ja yhteenveto

Regressiomallia testattiin erikseen ryhmillä 1 ja 2. Ryhmään 1 kuuluivat yritykset, joiden tarkasteluvuoden tulos ennen harkinnanvaraisuutta oli korkeampi kuin tavoitetulos. Ryhmään 2 kuuluvien yritysten tulos ennen harkinnanvaraisuutta oli tavoitetulosta matalampi. Korjatun selityksasteen sekä tilastollisesti merkitsevien muuttujien osalta tulokset olivat suhteellisen samanlaiset. Koko-

naissiirtoerät osoittautuivat molemmilla ryhmillä tilastollisesti erittäin merkitseväksi muuttujaksi. Kokonaissiirtoerien regressiokertoimet olivat myös molemmissa ryhmissä positiiviset. Tulos oli odotettavissa, koska harkinnanvaraiset erät laskettiin kokonaissiirtoerien ja normaalien siirtoerien erotuksena ja sen vuoksi voitiin odottaa suurten kokonaissiirtoerien ennakoivan korkeita harkinnanvaraisia eriä.

Ryhmän 1 harkinnanvaraisten erien vaihtelua selittivät tilastollisesti myös taaseen loppusumma eli yrityksen koko ja velkaantuneisuus. Myös ryhmän 2 velkaantuneisuudella oli tilastollista merkitsevyyttä, mutta yrityksen koko ei tässä ryhmässä ollut tilastollisesti merkitsevä muuttuja. Regressiokertoimien etumerkkien tarkastelussa huomataan, että ryhmien välillä eroavaisuutta löytyi omistusmuotoa kuvaavan muuttujan regressiokertoimessa. Omistusmuoto ei ollut tilastollisesti merkitsevä muuttuja kummassakaan mallissa, mutta tulosta voidaan pitää suuntaa antavana. Tavoitetuloksensa alapuolella olevien yritysten (ryhmä 2) regressiokerroin tälle muuttujalle on positiivinen. Huomataan, että yrityksen ollessa tavoitetuloksensa alapuolella yrityksen pörssilistaus vaikutti positiivisesti harkinnanvaraisiin eriin. Tavoitetuloksensa yläpuolella olevien yritysten (ryhmä 1) omistusmuotoa kuvaava regressiokerroin sai negatiivisen arvon. Negatiivinen regressiokerroin ilmoittaa, että pörssiyritys omistusmuotona kasvatti yrityksen negatiivisia harkinnanvaraisia eriä. Kertoimien perusteella pääteltiin, että pörssiyrityksillä on yksityisiä yrityksiä suuremmat kannustimet tavoitetuloksensa saavuttamiseen ja tuloksen manipulointiin. Kuitenkin kuten jo edellä mainittiin, omistusmuotoa koskeva muuttuja ei ollut tilastollisesti merkitsevä, joten päätelmät ovat vain suuntaa antavia.

Tutkimustulosten perusteella H2 ja H3 hylättiin. Tilintarkastusyhteisön koolla tai yrityksen omistusmuodolla ei ollut tilastollisesti merkitsevää vaikutusta harkinnanvaraisten erien muodostumiseen. Big 4 tilintarkastajat ja non-Big 4 tilintarkastajat todettiin yhtä ammattitaitoisiksi tuloksen manipuloinnin löytämisessä. Tuloksen manipuloinnin laajuus ei myöskään riippunut yrityksen omistusmuodosta eli siitä, onko kyseessä yksityinen yritys vai pörssiyritys.

7. LOPPUPÄÄTELMÄT

Tilinpäätöksen tarkoitus on täyttää sidosryhmien yleiset tietotarpeet. Tilinpäätöstiedot ovat monille yrityksen sidosryhmille ainoa tietolähde koskien yrityksen taloudellista tilannetta ja toiminnan tulosta. Sidosryhmien on kuitenkin vaikea varmistua taloudellisen informaation luotettavuudesta. Yrityksien harkinnanvaraisuuteen perustuvat mahdollisuudet tilinpäätösraportoinnissa luovat sidosryhmien ja johdon välille tiedon epäsymmetrisyyden kuilun. Yrityksillä on tilinpäätöksen laadinnassa useita mahdollisuuksia käyttää harkinnanvaraisuutta. Erityisesti arvostus- ja jaksotusratkaisuihin sisältyy johdon omaa harkintaa. Harkinnanvaraisten mahdollisuuksien avulla yritys voi välittää yksityistä sisäpiirintietoaan sidosryhmille. Toisaalta harkinnanvaraisten mahdollisuuksien myötä yritys voi muokata tulostaan haluamaansa suuntaan omien intressiensä pohjalta.

Tuloksen manipulointi käsittää johdon toimet heidän muokatessaan yrityksen tulosta haluamaansa suuntaan. Harkinnanvaraisten mahdollisuuksien käytön tarkoitus tilinpäätöksessä on taloudellisen informaation laadun parantaminen. Opportunistisia kannustimia tuloksen manipuloinnille löytyy kuitenkin useita, esimerkiksi tulokseen perustuva palkkaus ja optio-ohjelmat. Yritysten halu välttää suurta vaihtelua raportoimissaan taloudellisissa luvuissa saattaa myös osaltaan johtaa tuloksen manipulointiin. Yrityksen tulos koostuu kassavirroista ja kokonaissiirtoeristä. Tuloksen manipulointi kohdistuu yleensä siirtoeriin, koska niitä on helpompi ja halvempi muokata.

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää yritysten tuloksen manipulointikäyttäytymistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Erityisesti haluttiin selvittää löytyykö Suomessa eroja yksityisten yritysten ja pörssiyritysten tuloksen manipuloinnin laajuudessa sekä suurten ja pienten tilintarkastusyhteisöjen suhtautumisessa tuloksen manipulointiin. Tuloksen manipuloinnin mittana käytettiin harkinnanvaraisten erien määrää. Harkinnanvaraiset erät laskettiin vähentämällä yrityksen kokonaissiirtoeristä normaalit siirtoerät. Tutkielman aineistona käytettiin suomalaisia pörssiyrityksiä ja näille vastinpariaineistona yksityisiä yrityksiä. Aineiston sadastakahdestakymmenestä yrityksestä noin 68 % oli Big 4 tilintarkastusyhteisöjen asiakkaita ja noin 32 % oli non-Big 4 yhteisöjen asiakkaita.

Eurooppalainen ympäristö tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden vertailla yksityisiä yrityksiä ja pörssiyrityksiä, koska kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskevat lait ja standardit perustuvat suuremmalta osin yritysmuotoon kuin yrityksen omistusmuotoon. Pörssiyritysten tulee laatia tilinpäätöksensä IFRS -standardien mukaan, muutoin vaatimukset tilinpäätösraportoinnille ovat riippuvaisia muista kuin omistusmuotoa koskevista tekijöistä. Yksityisten yritysten taloudellisen informaation kysyntä pääomamarkkinoilla poikkeaa kuitenkin suuresti pörssiyritysten kysynnästä. Tutkielman tulosten mukaan yrityksen omistusmuodolla ei ollut tilastollista merkitsevyyttä harkinnanvaraisten erien selittäjänä. Yksityisten yritysten ja pörssiyritysten tuloksen manipulointi-käyttäytymistä ei näin ollen voitu todeta erilaiseksi. Useisiin aikaisempiin tutkimustuloksiin verrattuna tulokset olivat poikkeavia. Suomalaisella aineistolla saadut eroavaisuudet voivat selittyä esimerkiksi pörssiyrityksiin kohdistuvan paineen pienuudella verrattuna vaikkapa Yhdysvaltoihin.

Tilintarkastus on tilinpäätösinformaation luotettavuuden vahvistava toiminto. Informaation epäsymmetrisyys yrityksen sidosryhmien välillä synnyttää tarpeen ulkopuolisen tahon suorittamalle varmennukselle. Tilintarkastuksen tehokkuus ja sen kyky rajoittaa tuloksen manipulointia riippuu tilintarkastuksen laadusta. Tilintarkastuksen laatua ja siihen vaikuttavia tekijöitä on tutkittu laajalti. Valtaosa tutkimuksista on todistanut Big 4 yhteisöjen laadun olevan non-Big 4 yhteisöjen laatua korkeampi. Laadukkaampien tilintarkastusyhteisöjen on katsottu rajoittavan tuloksen manipulointia. Big 4 yhteisöjen uskotaan rajoittavan tuloksen manipulointia pieniä yhteisöjä enemmän, koska mahdollisen oikeudenkäynnin myötä suurella tilintarkastusyhteisöllä on enemmän menetettävää. Maineen menetyksestä ja rahallisista haitoista koituvat menetykset ovat yleensä Big 4 yhteisöillä suuremmat. Tämän tutkielman tulosten mukaan suomalaiset tilintarkastusyhteisöt ovat laadullisesti tasavertaisia riippumatta tilintarkastusyhteisön koosta. Tuloksen manipulointi oli yhtä laajaa niin Big 4 kuin non-Big 4 yhteisöjen asiakkailta. Suomessa kannustimet suorittaa korkealaatuinen tilintarkastus ovat kutakuinkin samat riippumatta tilintarkastusyhteisön koosta. Myös oikeudenkäyntiriskin mahdollisuus Suomessa on erittäin harvinaisen verrattuna esimerkiksi Yhdysvaltoihin.

LÄHDELUETTELO

- Abbott, L.J. & S. Parker (2000). Auditor selection and audit committee characteristics. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 19:2, 47–66.
- Antila, J. (2004). *Tilintarkastajan työssään kokemat aikapaineet ja niiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun*. Pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.
- Ball, R. & L. Shivakumar (2005). Earnings quality in UK private firms: Comparative loss recognition timeliness. *Journal of Accounting and Economics* 39:1, 83–128.
- Bartow, E., F. Gul & J. Tsui (2000). Discretionary accruals models and audit qualifications. *Journal of Accounting and Economics* 30:3, 421–452.
- Basu, S. (1997). The conservatism principle and asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics* 24:1, 3–37.
- Beatty, A. & D.G. Harris (1999). The effects of taxes, agency costs and information asymmetry on earnings management: A comparison of public and private firms. *Review of Accounting Studies* 4:3–4, 299–326.
- Becker, C.L., M.L. DeFond, J. Jianbalvo & K.R. Subramanyam (1998). The effect of audit quality on earnings management. *Contemporary Accounting Research* 15:1, 1–24.
- Bedard, J.C. & K.M. Johnstone (2004). Earnings manipulation risk, corporate governance risk, and auditor's planning and pricing decisions. *The Accounting Review* 79:2, 277–304.
- Burgstahler, D.C., L. Hail & C. Leuz (2006). The importance of reporting incentives: Earnings management in European Private and Public firms. *The Accounting Review* 81:5, 983–1016.
- Butler, M., A.J. Leone & M. Willenborg (2004). An empirical analysis of auditor reporting and its association with abnormal accruals. *Journal of Accounting and Economics* 37:2, 139–165.

- Chen, Y.M., R. Moroney & K. Houghton (2005). Audit committee composition and the use of an industry specialist audit firm. *Accounting and Finance* 45:2, 217–239.
- Craswell, A.T., J.R. Francis & S.L. Taylor (1995). Auditor brand name reputations and industry specializations. *Journal of Accounting and Economics* 20:3, 297–322.
- De Albornoz, B.G. & M.I. Munoz (2004). Comparing abnormal accruals models: A non-parametric approach. *Applied Economics* 36:13, 1455–1460.
- DeAngelo, L. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics* 3:3, 183–199.
- DeAngelo, L. (1986). Accounting numbers as market valuation substitutes: A study of management buyouts of public stockholders. *The Accounting Review* 61:3, 400–420.
- DeAngelo, L., DeAngelo H. & D. Skinner (1994). Accounting choice in troubled companies. *Journal of Accounting and Economics* 17:1–2, 113–143.
- Dechow, P.M. & R.G.Sloan (1991). Executive incentives and the horizon problem: An empirical investigation. *Journal of Accounting and Economics* 14:1, 51–89.
- Dechow, P.M., R.G. Sloan & A.P. Sweeney (1995). Detecting earnings management. *The Accounting Review* 70:2, 193–225.
- DeFond, M.L. & K.R. Subramanyam (1998). Auditor changes and discretionary accruals. *Journal of Accounting and Economics* 25:1, 35–67.
- Deis, D.R. & G.A. Giroux (1992). Determinants of audit quality in the public sector. *The Accounting Review* 67:3, 462–479.
- Edlund, P.O. (1997). *SPSS för Windows 95; multipel regressionanalys*. Versio 7.5. Studentlitteratur, Lund.

- Epstein, M.J. & M.A Geiger (1994). Investor views of audit assurance: Recent evidence of the expectation gap. *Journal of Accountancy* 177:1, 60–66.
- Francis, J.R. & D.T. Simon (1987). A test of audit pricing in the small-client segment of the U.S. audit market. *The Accounting Review* 62:1, 145–157.
- Francis, J.R., E.L. Maydew & H.C. Sparks (1999). The role of Big 6 auditors in the credible reporting of accruals. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 18:2, 17–35.
- Francis, J.R. (2004). What do we know about Audit Quality? *The British Accounting Review* 36:4, 345–368.
- Fredriksson, A., J. Havukainen, H. Ilkka, E. Laitinen, J. Luoma, P. Luoma, R. Nevalainen, A. Ojala, S. Perälä, H. Pärssinen, J. Saari, M. Smeds, K. Termäs, M. Tikka, P. Virtanen & A. Vuorio (2005). *Uudistunut kirjanpitolaki*. 1. painos. Jyväskylä : Gummerus kirjapaino Oy.
- Guay, W.R., S.P. Kothari & R.L. Watts (1996). A market-based evaluation of discretionary accrual models. *Journal of Accounting Research* 34, 83–105.
- Guidry, F., A.J. Leone & S. Rock (1999). Earnings-based bonus plans and earnings management by business-unit managers. *Journal of Accounting and Economics* 26:1–3, 113–142.
- Healy, P. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics* 7:1–3, 85–107.
- Heikkilä, T. (2004). *Tilastollinen tutkimus*. 5. painos. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Ikäheimo, S., S. Lounasmeri & R. Walden (2005). *Yrityksen laskentatoimi*. 1. painos. Juva: Ws Bookwell.
- Jeong-Bon, K. & Y.H. Cheong (2006). Ownership structure, business group affiliation, listing status and earnings management: Evidence from Korea. *Contemporary Accounting Research* 23:2, 427–464.

- Johnson, V.E., I.K. Khurana & J.K. Reynolds (2002). Audit-firm tenure and the quality of financial reports. *Contemporary Accounting Research*: 19:4, 637–660.
- Jones, J. (1991). Earnings management during import relief investigations. *Journal of Accounting Research* 29:2, 193–228.
- KHT-yhdistys (2006). *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2006*. 1. painos. Helsinki: KHT-Media Oy.
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336
- Krishnan, G.V. (2003a). Audit quality and the pricing of discretionary accruals. *Auditing* 22:1, 109–126.
- Krishnan, G.V. (2003b). Does big 6 auditor industry expertise constrain earnings management? *Accounting Horizons* 17, 1–16.
- Laininen, P. (2000). *Tilastollisen analyysin perusteet*. 2. painos. Helsinki: Otatieto Oy.
- Lepola, E., A. Muhli & A. Kanniainen (2003). *SPSS 11.5 for Windows perusteet*. 1. painos. Oulun yliopisto: ATK-keskus.
- Leppiniemi, J. & R. Leppiniemi (2006). *Tilinpäätöksen tulkinta*. 4. painos. Juva: WS Bookwell Oy.
- Louis, H. & D. Robinson (2005). Do Managers credibly use accruals to signal private information? Evidence from the pricing of discretionary accruals around stock splits. *Journal of Accounting and Economics* 39:2, 361–380.
- Metsämuuronen, J. (2001). *Monimuuttujamenetelmien perusteet SPSS-ympäristössä*. 1. painos. Helsinki: International Methelp Ky.
- Niemi, L. (2004). Millaiset ovat Suomen tilintarkastusmarkkinat tänään –ja huomenna? *Tilintarkastus* 4, 54–62.

- Palmrose, Z. (1988). An analysis of auditor litigation and audit service quality. *The Accounting Review* 63:1, 55–73.
- Palmrose, Z. (1989). The relation of audit contract type to audit fees and hours. *The Accounting Review* 64:3, 488–499.
- Pittman, J.A. & S. Fortin (2004). Auditor choice and the cost of debt capital for newly public firms. *Journal of Accounting and economics* 37:1, 113–136.
- Rittenberg, L.E. & B.J. Schweiger (2005). *Auditing- concepts for a changing environment*. 5. painos. Mason, OH : Thomson/South-Western.
- Salmi, I. (2006). *Mitä tilinpäätös kertoo?* 4. painos. Helsinki: Edita Prima Oy
- Shockley, R.A. (1982). Perceptions of audit independence: A conceptual model. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 5:2, 126–143.
- St. Pierre, K. & J. Anderson (1984). An analysis of the factors associates with lawsuits against public accountants. *Accounting Review* 59:2, 242–263.
- Spohr, J. (2004a). Earnings management and IPOS – Evidence from Finland. *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 2, 157–172.
- Spohr, J. (2004b). Tuloksen manipulointi suomalaisissa pörssilistautujissa. *Tilintarkastus- Revision* 5, 59–63.
- Subramanyam, K.R. (1996). The pricing of discretionary accruals. *Journal of Accounting and Economics* 22:1–3, 249–281.
- Teoh, S.H., I. Welch & T.J. Wong (1998). Earnings management and the long-run market performance of initial public offerings. *The Journal of Finance* 53: 6, 1935–1974.
- Troberg, P. (2003). *IAS ja kansainvälinen tilinpäätös*. 1. painos. Helsinki: Talentum.

- Tucker, J.W. & P.A. Zarovin (2006). Does income smoothing improve earnings informativeness? *The Accounting Review* 81:1, 251–270.
- Vander Bauwhede, H., A. Gaeremynck & M. Willekens (2003). Audit firm size, public ownership, and firms' discretionary accruals management. *The International Journal of Accounting* 38:1, 1–22.
- Woo Jeong, S., J. Rho (2004). Big Six auditors and audit quality: The Korean evidence. *The International Journal of Accounting* 39:2, 175–196.
- Wooten, T.C. & R.H. Colson (2003). Research about audit quality. *The CPA journal* 73:1, 48–51.

LIITE 1. Ensimmäinen VIF-testi ja Pearsonin korrelaatiokertoimet

Kertoimet^a

Malli	Multikollinearisuus	
	Toleranssi	VIF
1 Koko	,513	1,950
Ommuoto	,106	9,394
KokoOmmuoto	,098	10,251
SiirtoErät	,971	1,030
Tase	,331	3,022
Velka	,948	1,055

a. Riippuva muuttuja: HarkvarErät

Pearsonin Korrelaatiot

		HarkvarErät	Koko	Ommuoto	Koko Ommuoto	SiirtoErät	Tase	Velka
HarkvarErät	Korrelaatio	1	,016	,005	,009	,837**	,093	,182*
	Merk.taso(2-suunt.)		,860	,954	,923	,000	,311	,046
	N	120	120	120	120	120	120	120
Koko	Korrelaatio	,016	1	,537**	,637**	-,107	,607**	-,028
	Merk.taso(2-suunt.)	,860		,000	,000	,246	,000	,760
	N	120	120	120	120	120	120	120
Ommuoto	Korrelaatio	,005	,537**	1	,935**	-,130	,782**	-,082
	Merk.taso(2-suunt.)	,954	,000		,000	,156	,000	,375
	N	120	120	120	120	120	120	120
KokoOmmuoto	Korrelaatio	,009	,637**	,935**	1	-,120	,775**	-,113
	Merk.taso(2-suunt.)	,923	,000	,000		,192	,000	,218
	N	120	120	120	120	120	120	120
SiirtoErät	Korrelaatio	,837**	-,107	-,130	-,120	1	-,080	,092
	Merk.taso(2-suunt.)	,000	,246	,156	,192		,383	,316
	N	120	120	120	120	120	120	120
Tase	Korrelaatio	,093	,607**	,782**	,775**	-,080	1	,025
	Merk.taso(2-suunt.)	,311	,000	,000	,000	,383		,787
	N	120	120	120	120	120	120	120
Velka	Korrelaatio	,182*	-,028	-,082	-,113	,092	,025	1
	Merk.taso(2-suunt.)	,046	,760	,375	,218	,316	,787	
	N	120	120	120	120	120	120	120

** . Korrelaatio on merkitsevä 0.01 tasolla (2-suuntainen).

* . Korrelaatio on merkitsevä 0.05 tasolla (2-suuntainen).

LIITE 2. Stem-and-leaf-kuvio ja harkinnanvaraisten erien jakauma

HarkvarErät Stem-and-Leaf Jakauma

Frekvenssi Stem & Leaf

2,00 äärimmäiset ($\leq -3,36$)
 1,00 -3 . 4
 2,00 -2 . 67
 1,00 -2 . 1
 5,00 -1 . 56679
 8,00 -1 . 01123334
 22,00 -0 . 5566777778888999999999
 21,00 -0 . 000011111233333344444
 17,00 0 . 00001111122333444
 16,00 0 . 5555666777889999
 12,00 1 . 000011112224
 7,00 1 . 5555679
 1,00 2 . 0
 2,00 2 . 78
 3,00 äärimmäiset ($\geq 3,35$)

Stem leveys: ,10000

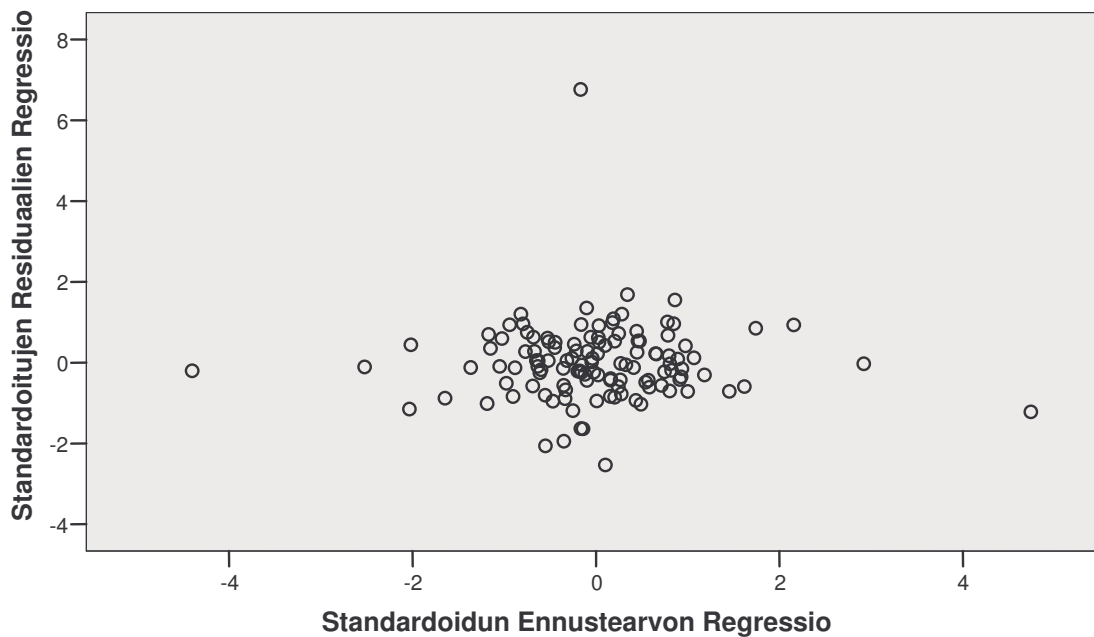
Tunnusluvut

		Tunnusluku	Keskivirhe
HarkvarErät	Keskiarvo	-,00039	,01354
	95% Keskiarvon Yläraja	-,02720	
	Luottamusväli Alaraja	,02641	
	5% Viritetty Keskiarvo	-,00090	
	Mediaani	-,00386	
	Varianssi	,022	
	Keskihajonta	,14829	
	Minimi	-,63361	
	Maksimi	,61753	
	Vaihteluväli	1,25113	
	Kvartiiliväli	,17482	
	Vinous	,039	,221
	Huipukkuus	4,665	,438

LIITE 3. Jäännöshajontakuviio ja Cookin etäisyys testitulokset

Hajontakuviio

Riippuva Muuttuja: HarkvarErät

Residuaalien yhteenveto^a

	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Keskihajonta	N
Ennustearvo	-,62344	,67394	-,00039	,14181	120
Standardoitu Ennustearvo	-4,394	4,755	,000	1,000	120
Ennustearvon Keskivirhe	,006	,025	,010	,003	120
Korjattu Ennustearvo	-,62109	,70186	,00003	,14269	120
Residuaali	-,11376	,29957	,00000	,04337	120
Standardoitu Residuaali	-2,568	6,761	,000	,979	120
Studentisoitu Residuaali	-2,633	6,844	-,004	1,003	120
Pyyhitty Residuaali	-,11963	,30698	-,00043	,04562	120
Stud. Pyyhitty Residuaali	-2,705	8,879	,011	1,132	120
Mahal. Etäisyys	1,131	38,409	4,958	4,361	120
Cookin Etäisyys	,000	,200	,009	,029	120
Leverage Arvo	,010	,323	,042	,037	120

a. Riippuva muuttuja: HarkvarErät

LIITE 4. Koko aineiston regressiomallin tulokset

Mallin yhteenveto^b

Malli	R	Selitysaste	Korjattu Selitysaste	Estimaatin Keskivirhe
1	,956 ^a	,914	,911	,04431

a. Ennustavat muuttujat: (Vakio), Velka, Tase, SiirtoErät, Koko, Ommuoto

b. Riippuva muuttuja: HarkvarErät

ANOVA^b

Malli		Neliö-Summa	Vapausasteet	Keskineliö	F	Merkitsevyystaso
1	Regressio	2,393	5	,479	243,800	,000 ^a
	Residuaali	,224	114	,002		
	Yhteensä	2,617	119			

a. Ennustavat muuttujat: (Vakio), Velka, Tase, SiirtoErät, Koko, Ommuoto

b. Riippuva muuttuja: HarkvarErät

Kertoimet^a

Malli		Standardoimattomat Kertoimet		Standardoidut Kertoimet	t	Merkitsevyystaso
		B	Keskivirhe	Beta		
1	(Vakio)	-,047	,018		-2,573	,011
	Koko	,009	,011	,028	,809	,420
	Ommuoto	,003	,013	,010	,216	,829
	SiirtoErät	,884	,026	,944	33,975	,000
	Tase	,008	,003	,142	2,991	,003
	Velka	,073	,022	,093	3,345	,001

a. Riippuva muuttuja: HarkvarErät